

บทที่ ๔

เรื่องสั้นในวารสารต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๔ จนถึง ๒๔๗๕

ในบทที่ ๔ นี้ผู้วิจัยจะไต่ถวิลถึงเรื่องสั้นที่ปรากฏในวารสารและหนังสือพิมพ์
รุ่นหลัง ๆ ที่ออกต่อจากหนังสือวรรณวิเศษไปจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยแบ่งหัวข้อ
ศึกษาในบทนี้เป็น ๒ หัวข้อใหญ่ ๆ ดังนี้คือ

๔.๑ การขยายตัวของวารสารหลังปี พ.ศ. ๒๔๓๗ โดยสังเขป

๔.๒ ลักษณะของเรื่องสั้นระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๗๕

ในหัวข้อแรกผู้วิจัยจะไต่ถวิลถึงการขยายตัวของวารสารต่าง ๆ หลังจาก
ที่วรรณวิเศษหยุดตีพิมพ์แล้วโดยสังเขป ผู้วิจัยกล่าวถึงวารสารต่าง ๆ เหล่านี้
เพราะเห็นว่าการศึกษาการขยายตัวของวารสารต่าง ๆ ทำให้เรื่องสั้นขยายตัวตามไปด้วย
ดังกล่าวไว้ในหัวข้อนี้ ส่วนหัวข้อที่ ๒ ผู้วิจัยจะไต่ถวิลถึงการศึกษาและเสนอลักษณะของเรื่องสั้น
ที่ลงตีพิมพ์ในวารสารเหล่านั้น โดยแบ่งช่วงศึกษาเป็น ๒ ช่วง คือระหว่างปี พ.ศ.
๒๔๓๔-๒๔๕๕ ช่วงหนึ่ง และระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๕๖-๒๔๗๕ อีกช่วงหนึ่ง ทั้งนี้เพราะ
เห็นว่าลักษณะของเรื่องสั้นบางอย่างเช่น รูปแบบและกลวิธีในการแต่งมีความแตกต่าง
กันจนเป็นที่สังเกตได้ในระหว่างเวลา ๒ ช่วงนั้น

๔.๑ การขยายตัวของวารสารหลังปี พ.ศ. ๒๔๓๗ โดยสังเขป

เมื่อหนังสือพิมพ์วรรณวิเศษได้หยุดตีพิมพ์ไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๗ ก็ได้มีวารสาร
อื่น ๆ ออกแทน จากปีนั้นจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้มีวารสารต่าง ๆ ออกมามากกว่า ๓๐ ชนิด^๑

ราชบัณฑิตยสถาน, รายงานหนังสือพิมพ์ขาวซึ่งออกเป็นระยะในประเทศไทย
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒)

เริ่มควยหนังสือวชิรญาณรายเดือน ซึ่งออกมาอีกครั้งหนึ่ง^๒ แทวชิรญาณวิเศษ โดยมติของกรรมสัปปาทิกสภาของหอพระสมุทวชิรญาณ ดังข้อความที่ปรากฏใน "คำนำหนังสือพิมพ์วชิรญาณ" ว่า

ยังหวลหวางถึงหนังสือพิมพ์สำหรับหอพระสมุทที่เรียกชื่อ วาวชิรญาณวิเศษ ซึ่งออกอยู่ทุก ๘ วัน สืบเนื่องมาไต่ถึงแก่ปีเขานี้ นั้น จะใคร่แก้ไขให้เป็นหนังสืออย่างดีสำหรับบุรุษสยาม ตามกำลังที่จะทำให้อิทธิพลสมุทวิเศษใหญ่โตเริ่มเป็นแบบอย่างไว้สำเร็จแต่ในคราวนี้ควย จึงได้ประชุมปรึกษาพร้อมกันเห็นว่าหนังสือพิมพ์วชิรญาณวิเศษ ซึ่งออกเป็นแผนปลีกอยู่ทุก ๘ วันนั้น เป็นกระดาษใบปลิวเก็บรักษาที่ยาก อนึ่งจะจัดว่าเป็นหนังสือพิมพ์จดหมายเทศชาว กัมพูชา หรือจะเป็นหนังสือเอกเทศแสดงวิชาประเภทอื่นใดก็ไม่เชิง อยู่ในเป็นหนังสือพิมพ์เบ็ดเตล็ด ซึ่งนิยมกันว่าเป็นหนังสือพิมพ์อย่างเลว

^๒หนังสือวชิรญาณรายเดือนออกมามีครั้งแรกเมื่อปีวอก ฉศก จุลศักราช ๑๒๔๖ โดยมีกรรมสัปปาทิกสภาสำหรับที่ ๔ ของหอพระสมุทวชิรญาณเป็นผู้ดำเนินงานอยู่ไต่ระยะหนึ่งก็เลิกออก มาออกอีกครั้งหนึ่งในปีระกา สัปตศกศักราช ๑๒๔๗ / พ.ศ. ๒๔๒๘ / ควยไปกับวชิรญาณวิเศษ โดยให้พระยาศรีสุนทรโวหารเป็นผู้จัดเรียบเรียงเรื่องและตรวจสอบ และให้พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าดิศกรกุมาร ซึ่งทำหน้าที่บรรณารักษ์ทรงรับไปตีพิมพ์ให้ไต่ออกทุกเดือน แทวชิรญาณรายเดือนที่ออกในคราวนี้ ก็เลิกไปก่อนวชิรญาณวิเศษ

ครั้นถึงสมัยของกรรมสัปปาทิกสภาสำหรับที่ ๑๓ ในปีร.ศ. ๑๑๓ ซึ่งไต่ย้ายหอสมุทมาอยู่ "ณ หอมิว เข็มม" ก็ได้เกิดความคิดที่จะจัดพิมพ์วชิรญาณรายเดือนขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยกรรมสัปปาทิกสภาคิดให้มีการเปลี่ยนแปลงหนังสือพิมพ์ของหอพระสมุทจากวชิรญาณวิเศษที่ออกเป็นราย ๘ วัน ไปเป็นวชิรญาณรายเดือน ดังข้อความที่ปรากฏใน "คำนำหนังสือพิมพ์วชิรญาณ" ที่ได้คัดมาลงไว้ในบทนี้ควยแล้ว

สมควรจะแก้ไขรวบรวมออกเป็นรายประจำเดือน เดือนละ เล่มเสมอไป คลาย ๆ ที่กรมสัมปาทิกสภาสำรับที่ ๔ ไค คุยกุยกออกมาอีก ๑๒๖ นั้น แต่จัดกันแผนก เนื้อความที่จะลงไว้ให้เรียบรอยเป็นส่วน ๆ เริ่มเล่มแรกใน เดือนตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๓^๑

เรื่องที่จะนำลงพิมพ์ในวิกรมรายเดือนนี้ มีประเภทต่าง ๆ ดังนี้คือ

- ภาคที่ ๑ คำนำ
- ภาคที่ ๒ การต่างประเทศ
- ภาคที่ ๓ กิจการ
- ภาคที่ ๔ อานเลน
- ภาคที่ ๕ เบ็ดเตล็ด
- ภาคที่ ๖ เรื่องโบราณ
- ภาคที่ ๗ โคลงฉันทกาพย์กลอน แล
- ภาคที่ ๘ รายงาน

และยังได้ระบุไว้ว่า "นอกจากภาคที่ ๖ คือเรื่องโบราณแล้ว ต้องจัดให้เป็นหนังสือ แต่งใหม่ขึ้น"

วารสารอื่น ๆ นอกจากวิกรมรายเดือนแล้วก็มีเช่น

ลัทธิวิทยา วารสารรายเดือน ออกระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๔๕

ทวีปัญญา วารสารรายเดือน ออกระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๗-๒๔๕๐

ไทยเอื้อ วารสารรายปักษ์ ออกระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๖-๒๔๕๗

ไทยเขมม วารสารรายเดือน ออกระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๗-๒๔๗๕

นอกจากนี้ก็มีกุลสตรี ศรีกรุง เสนาศึกษาและแนววิทยาศาสตร์ สตรีนิพนธ์ นารีขเลง นารีศัพท์ สตรีศัพท์ นิทรานุเคราะห์ เป็นต้น

^๑"คำนำหนังสือพิมพ์วิกรม," วิกรม, ๑, (ตุลาคม-พ.ศ. ๑๑๓๓),

วัตถุประสงค์ของผู้จัดพิมพ์หนังสือพิมพ์รายเดือนเหล่านี้คล้ายกันคือ เพื่อเพิ่มจำนวนหนังสือพิมพ์หรือวารสาร ให้เป็นที่พึงพิงที่เผยแพร่งานเขียนประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นการส่งเสริมการแต่ง และการแปลหนังสือในประเทศไทย ดังตัวอย่างที่สุพรรณิ วราทร คนควาและนำคำนำของคณะผู้จัดพิมพ์หนังสือลัทธิวิทยามาเสนอเป็นตัวอย่างในวิทยานพนธ์^๕ ดังนี้

ความประสงค์ที่ออกหนังสือพิมพ์ "ลัทธิวิทยา" นี้จุดมุ่งก็คือ ต้องการจะให้กรุงเทพฯ มีหนังสือพิมพ์รายเดือนเพิ่มขึ้นอีกฉบับหนึ่ง แต่การที่หนังสือ "ลัทธิวิทยา" จะเป็นของยี่สิบยาวไป ไต่หรือไม่นั้นก็ยอมเป็นไปตามความอุททูนที่ใครรับมากหรือน้อย ยี่สิบก็ยอมรับมากหนังสือก็คงยังยืนยาวไปไต่ แลคงดีขึ้น เป็นของที่ไม่ต้องดูแลอยู่แล้ว

ความประสงค์ของสองของหนังสือพิมพ์นี้ ก็คือจะให้ให้มีของใหม่ ๆ เรียนทั้งเก่าแก่ใหม่แสดงความคิดแลความรู้ใหม่ เป็นการแพร่หลายยิ่งกว่าที่เป็นไปไต่มาแล้ว เพื่อเป็นการชักชวน การแต่งแลการแปลให้เจริญมากขึ้นด้วย แมว่าความสามารถของหนังสือ "ลัทธิวิทยา" ในการชักชวนการแต่งแลการแปลนั้น จะไม่มีมากเท่าไต่แล้ว ก็คงยังมีบางอยู่ไต่ เพราะฉะนั้น ความประสงค์ข้อนี้คงเป็นการสำเร็จไม่มากก็ไต่

นอกจากความประสงค์ทั้งสองข้อนี้ ยังมีต้องการอยู่อีกอย่างหนึ่งคือจะให้เรื่องอ่านสนุกใหม่ ๆ มีมากขึ้นกว่าที่มียู่

ในหนังสือ "ลัทธิวิทยา" นั้นนอกจากจะลงเรื่องอ่านเล่นสั้น ๆ แล้ว ในรอบปีที่ ๒ ไต่ลงนวนิยายแปลเรื่องแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ คือเรื่องความพยายาม ซึ่งแปลจากนวนิยายภาษาอังกฤษชื่อ Vendetta บทประพันธ์ของ Marie Corellie นัก

^๕ สุพรรณิ วราทร, เรื่องเดิม, หน้า ๔๒-๔๓, อ้างถึงลัทธิวิทยา, เล่ม ๑ (กรกฎาคม, ร.ศ. ๑๑๔ / พ.ศ. ๒๔๔๔/), ๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓, อ้างถึงเจ้าพระยาลงกรณ์ศรี, "คำนำ," ลัทธิวิทยา, ตอนที่ ๑ (กรกฎาคม, ร.ศ. ๑๑๔ / พ.ศ. ๒๔๔๔/), ๑-๓.

ประพันธ์ศรียาอังกฤษ พระยาสุรินทรราชา (นกยูง วิเศษกุล) เป็นผู้แปลใช้นามปากกาว่า "แม่วัน" เมื่อเรื่องนี้ลงพิมพ์ตั้งแต่ตอนแรก (ลงในลัทธิวิทยาเล่ม ๒ ตอนที่ ๑ ถึง ๑๐ เดือนกรกฎาคม ร.ศ.๑๑๙ / พ.ศ.๒๔๔๔/ ถึงเดือนเมษายน ร.ศ.๑๒๐ พ.ศ.๒๔๔๕) ได้ก่อให้เกิดความตื่นตะลึงและเป็นที่สนใจของผู้อ่านเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเรื่องในแนวใหม่ที่มีสำนวนโวหารแปลกไปจากเรื่องอ่านเล่นอื่น ๆ ที่เคยปรากฏมาก่อน มีการกล่าวขวัญถึงในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ที่ออกจำหน่ายในสมัยเดียวกันอยู่เสมอ^๖ และอาจกล่าวได้ว่านวนิยายแปลเรื่องนี้ เป็นเครื่องจูงใจให้ผู้ที่มีความรู้ในภาษาต่างประเทศและมีความสามารถในการประพันธ์สนใจแปลเรื่องอ่านเล่นจากภาษาต่าง ๆ ออกเป็นภาษาไทยอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา ดังที่หลวงบุญมานพพานิชย์ (อรุณ บุญมานพ) ได้ให้ข้อสังเกตในเรื่อง ความพยายามไว้ว่า

น่าจะเป็นเพราะคณะผู้ประจบกันเขาทำหนังสือ "ลัทธิวิทยา" เป็นชายหนุ่มเคยโคเรียนในประเศอังกฤษ สามารถถอดดูภาษาอังกฤษลงเป็นภาษาไทยโคไกลเคียง บุคก่อนสมัยนี้ขึ้นไป คนไทยยังไม่เคยชินแกรศภาษาไทยที่แปลโคถึงรศภาษาอังกฤษ เมื่อมาโครสแปลกจึงพากันเอาใจใส่ในภาษาอังกฤษยิ่งขึ้น^๗

นอกจากนั้นในด้านสำนวนภาษา อาจกล่าวได้ว่าความพยายามที่มีอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงภาษาร้อยแก้วของไทยเป็นอย่างมากอีกด้วย หลวงบุญมานพพานิชย์กล่าวไว้ว่า

ข้าพเจ้าเข้าใจว่าภาษาไทยเริ่มปฏิวัติก็คือ นู๊ที่เรื่องความพยายามโคปรากฏ เพราะสำนวนพิมพ์อยู่ในหนังสือ "ลัทธิวิทยา" เป็นสำนวนใหม่แกคนไทยที่ไม่ชินแกภาษาไทย การโคอ่านเรื่องและรศใหม่ก็สนใจ

^๖"หมายเหตุเบ็ดเตล็ด," ลัทธิวิทยา, ตอนที่ ๒๑ (กรกฎาคม, ร.ศ.๑๒๑ / พ.ศ. ๒๔๔๕ /), หน้า ๒๔๑.

^๗สุพรรณิ วราทร, เรื่องเดิม, หน้า ๔๔-๔๕, อ้างถึง "แสงทอง"/หลวงบุญมานพพานิชย์ / , ภาษาและหนังสือ, หน้า ๖.

สมัยนั้นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นที่นิยมของชาวบ้าน และเรื่องเกร็ดพงศาวดารจีนเช่น สามก๊ก ของกึ่งุ ซิฝูหนุก ๆ ุลา ก็เป็นที่นิยมของคนชั้นกลาง คนชั้นนี้ ไม่ค่อยใค้ยานวชิรญาณ ไค้มาพบเห็นความบันเทิง จากการอ่านเรื่องต่าง ๆ ที่ไค้ออกมาเป็นรายเดือน อย่างหนังสือ "ลัทธิวิทยา" การปฏิบัติแห่งภาษาไทยจึง เริ่มแต่บัดนั้น

การที่มีหนังสือพิมพ์และวารสารออกเป็นจำนวนมาก ย่อมเป็นโอกาสให้นัก ประพันธ์ไค้แสดงความสามารถ และผู้ออกหนังสือพิมพ์จำเป็นต้องหาเรื่องอ่านเล่น สนิุก ๆ มาลงแข่งขันกันเพื่อคึงคูกุผู้อ่าน ควบเหตุนี้จึงมีการชักชวนให้ผู้อ่านแต่งและ แปลเรื่องประเภทต่าง ๆ ส่งมาลงโดยมีค่าตอบแทนให้

จะเห็นไค้ว่าวงการหนังสือพิมพ์ไค้ขยายตัวออกไปมาก สมัยแรก ๆ นั้นมี หนังสือพิมพ์คราวละเล่มสองเล่ม และเป็นของหรือดำเนินการโดยกลุ่มบุคคลกลุ่ม เดียว หรือคณะเดี่ยวเช่น หนังสือของหอพระสมุควชิรญาณเป็นต้น คณะผู้จัดพิมพ์จะ ต้องมีหน้าที่รับแต่งเรื่อง หรือหาเรื่องมาลงพิมพ์ โดยแบ่งเวรกันไปแต่งไปหา และส่วน ใหญ่มักเป็นการแต่งขัน ผู้แต่งบางท่านก็ไค้บรรยายความยากลำบากในการที่จะนีกแต่ง เรื่องขึ้นมาสักเรื่องหนึ่ง ตัวอย่างเช่นในเรื่อง "อิลอ่ยป่อยแอ" ในวชิรญาณพิเศษ เป็นต้น ต่อมาในช่วงนี้คือหลังจากยุคหนังสือวชิรญาณมา วงการหนังสือและการประพันธ์ ไค้ขยายขอบเขตออกไปมาก มีการแต่งเรื่องต่าง ๆ มาลงพิมพ์ คนภายนอกทั่ว ๆ ไป ไค้รับการเชิญชวนให้แต่งเรื่องแปลเรื่องมาลง โดยมีค่าตอบแทน และในระยะต่อ ๆ มา การประพันธ์ โดยเฉพาะเรื่องอ่านเล่นก็กลายเป็นอาชีพหนึ่ง (ซึ่งครั้งหนึ่งไค้ เคยเป็นมาแล้ว เช่น ในสมัยรัชกาลที่ ๒ สุนทรภูก็ได้ดำรงชีพอยู่ควบความสามารถใน การแต่งเรื่องอ่านเล่นหรือเรื่องประโลมโลก นึกกันแต่ว่าสมัยนั้นเป็นนิทานคำกลอน) และการที่การประพันธ์ไค้กลายเป็นอาชีพหนึ่งในสังคม ก็ไค้สะท้อนออกมาในเรื่อง สันหลาย ๆ เรื่อง โดยให้ตัวเอกของเรื่องมีอาชีพเป็นนักประพันธ์ ตัวอย่างเช่น เรื่อง "วาสนามนุสส์" ของอุทลาบ สายประคิษฐ์ ลงพิมพ์ในหนังสือ "เสนาศึกษา และแนววิทยาศาสตร์" พ.ศ.๒๕๖๕

นอกจากนี้การที่การแต่ง และการแปลเรื่องอ่านเล่นเฟื่องฟูมากในช่วงนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยรัชกาลที่ ๖ ทำให้การไร้อรรถาธิบาย ส่วนวันที่ใช้ในเรื่องเปลี่ยนไปมาก เช่น มีการนำศัพท์ภาษาอังกฤษมาใช้ ซึ่งถือเป็นวิวัฒนาการของเรื่องอ่านเล่น โด่งหนึ่ง ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงวิวัฒนาการงานนี้ในบทที่ ๕ โดยกล่าวรวมไว้ในหัวข้อที่ ๕.๑ "วิวัฒนาการของเรื่องสั้นคานรูปแบบ บทสนทนาและกลวิธีในการแต่ง" เพราะลักษณะภาษาที่เปลี่ยนแปลงไปในงานเขียนที่ต่างยุคต่างสมัยกัน ก็ถือเป็นวิวัฒนาการคานรูปแบบด้วย

๕.๒ ลักษณะของเรื่องสั้นระหว่าง พ.ศ.๒๔๓๘-๒๔๗๕

เนื่องจากเรื่องสั้นในช่วงเวลา ๓๐ ปีเศษนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงเลือกมาศึกษาพิจารณาโดยละเอียดแค่เพียงจำนวนหนึ่ง ในการเลือกเรื่องสั้นเหล่านั้นออกมา ได้ยึดหลักต่อไปนี้ คือ

๑) เลือกเรื่องที่มีลักษณะร่วม ไม่แก่ใดก็แก่หนึ่ง หรือหลายแง่ของเรื่องสั้นส่วนใหญ่ในช่วงเวลานั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เรื่องสั้นที่ถูกคัดเลือกออกมา นี้ สามารถเป็นตัวแทนหรือเป็นตัวแสดงลักษณะของเรื่องสั้นกลุ่มหนึ่งๆ ได้ และเนื่องจากว่าผู้วิจัยจะศึกษาวิวัฒนาการของเรื่องสั้น โดยยึดถือองค์ประกอบของเรื่องสั้นเป็นสำคัญ จึงจัดกลุ่มเรื่องสั้นดังกล่าวตามลักษณะองค์ประกอบ เมื่อศึกษาลักษณะของเรื่องสั้นในแง่องค์ประกอบส่วนใด ก็พิจารณาว่า ในส่วนนั้นมีตัวอย่างเรื่องอะไรบ้าง เช่น ศึกษาลักษณะของเรื่องสั้นในคานแก่นเรื่องว่าในช่วงนี้เรื่องสั้นมีแก่นเรื่องไปในแนวใดบ้าง ตัวอย่างของเรื่องสั้นที่มีแก่นเรื่องไปในแนวนั้นมีเรื่องอะไรบ้าง หรือเมื่อศึกษาคานลักษณะของตัวละคร ลักษณะของฉาก ก็ยกตัวอย่างเรื่องสั้นที่แสดงลักษณะเหล่านั้น นี้เป็นการเลือกยกมาแต่เรื่องสั้นที่แสดงลักษณะของเรื่องสั้นส่วนใหญ่ในยุคนั้น สมัยนั้น

๒) เลือกเรื่องสั้นที่มีลักษณะพิเศษจากเรื่องอื่น ๆ ส่วนใหญ่อย่างเห็นได้ชัดมาด้วย เพื่อจะได้ชี้ให้เห็นได้ว่า ในขณะที่ลักษณะของเรื่องสั้นส่วนใหญ่ในสมัยนั้นเป็นอย่างไรบ้าง ตามหลักข้อ ๑) แต่ก็มีเรื่องสั้นที่มีลักษณะพิเศษของยุคนั้นเป็นอย่างไรบ้าง

เรื่องสั้นในช่วงระยะเวลาระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๓๕ จะแบ่งกล่าว
เป็น ๒ ระยะเวลาคือ

๔.๒.๑ เรื่องสั้นระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๔๕

๔.๒.๒ เรื่องสั้นระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๖-๒๔๗๕

๔.๒.๑ เรื่องสั้นระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๔๕

เรื่องสั้นในช่วงนี้พิจารณาตามองค์ประกอบของเรื่องสั้นคือ แก่นเรื่อง
โครงเรื่อง ตัวละคร และบรรยากาศ ตลอดจนรูปแบบและกลวิธีในการแต่งมีลักษณะ
ดังนี้

เรื่องสั้นในช่วงนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรักอันสูงส่งมากจนเห็นได้ชัด
โดยมีแก่นเรื่องต่าง ๆ กันไป ซึ่งจะกล่าวถึงพร้อมกับโครงเรื่องด้วย คือ

๑. แก่นเรื่องที่แสดงความเชื่อในเรื่องบุพเพสันนิวาส คือการได้เคย
อยู่ร่วมกันมาก่อน (ในชาติก่อน) ตัวอย่างเช่น เรื่อง "เนื้อคู่หนึ่งคู่" เมื่อเป็นคู่กัน
จริง ๆ แล้วก็ไม่มันวันจะคลาดแคล้วกัน ดังที่พระเอกซึ่งเป็นบุเลาเรื่องกล่าวว่า
"ต่างคนต่างก็หันหน้าเข้าหากัน ตกกลางคืน เลยได้อยู่กินเป็นขัวเมียกัน โดยบุพเพ-
สันนิวาสชาติก่อนเคยสร้างสมอบรมมาแต่เพียงตอนหนึ่งคู่เท่านั้น" คำว่า "เนื้อคู่"
และคำว่า "คู่สร้าง" แสดงให้เห็นความเชื่อ หรืออย่างน้อยก็เป็นความคิดเห็นต่อ
เรื่องนี้ว่า เรื่องบุพเพสันนิวาสนี้อาจเป็นเรื่องที่มีจริง

๒. แก่นเรื่องที่มุ่งแสดงให้เห็นถึงการที่ชายแก่ได้เมียสาวคราวลูก
ดังเรื่อง "เกิดทันคู่สร้าง" โครงเรื่องของเรื่องนี้คือ ชายผู้หนึ่งภรรยาตาย โดย
ทิ้งบุตรเล็ก ๆ ไว่คนหนึ่ง ชายนี้ต้องการแม่มาให้ลูก ได้แม่ที่มีลูกสาวคราวเดียว
กับลูกชายตน. ต่อมาเมื่อลูกโตขึ้นก็เลิกจ้างแม่หม และลูกสาวต้องออกจาก
บ้านไป ภายหลังต่อมา ชายนี้ได้พบลูกสาวแม่หมเมื่อโตเป็นสาวแล้วอีกครั้งหนึ่ง
ตองใจในรูปร่างหน้าตาที่สวยงาม จึงรับมาอยู่กินด้วยกัน คำว่า "คู่สร้าง" ใน
เรื่องนี้ แง่หนึ่งอาจมีความหมายดังที่เข้าใจกันทั่ว ๆ ไป คือหมายถึง ผู้ที่เป็น
เนื้อคู่กันมาแต่ปางก่อน ย่อมไม่แคล้วคลาดกัน ดังแก่นเรื่องข้อ ๑ อีกแง่หนึ่ง ผู้
แต่งอาจต้องการเสียดสีพฤติกรรมของตัวละคร โดยเฉพาะฝ่ายชาย ซึ่งกลับมา

คลังโคลีไหลหลงเด็กสาว ๆ คราวลูกเมื่ออายุล่วงเลยกลางคนเข้าไปแล้ว และเด็กสาวนั้นก็มิไคร่ไคร่ใคร่ใคร่อะไรนัก เป็นแต่ตองใจในทรัพย์สมบัติแก้วแหวน เงินทองที่ชายนั้นนำมาล่อเท่านั้นเอง

หลอนจงไปอยู่กับฉัน บัดนี้ฉันมีเงิน, มีทรัพย์ลาภยศขึ้นแล้ว, บานเรือนปลูกใหม่ใหญ่โต, หลอนไปอยู่กับฉัน จงลืมอาย, ลืมทุกข์, ลืมยากลำบากกาย... เมื่อไปถึงบานฉันคืนวันนี้, ฉันจะให้ใส่ตุ้มหูเพชร แหวนเพชร แลกำไลสายสร้อยข้อมือ..."

ฝ่ายเด็กสาวเมื่อเห็นแก้วแหวนเงินทองที่เขานำมาล่อ ก็

จับมือไปมามีไคว่างลงใจ, ทั้งใจเต้นตึก ๆ แขนอกจะแตกควยความยินดี, เปรมปรีแก่มาเป็นพวงพญาของแปนของโย... ยินดีปรีคานาจาบริษัทมีเพลิงเรืองรานารักนาศม ในอารมณไผ่ผืนใบในการจะตกแต่งเครื่องประดับในใจกรุงกริ่งยิ่งกว่าโคทิพย์...

และเมื่อฝ่ายชายเข้าใกล้และหยอกล่อ "แต่หลอนมิไคว่เหลือบตาคุณหลวง, คุณง่วงว่องในเครื่องประดับ คุณหลวงก็ช่วยสับข้อมหู, แลกำไลสายสร้อยให้..."

๓. แกนเรื่องที่ว่าชายยอมตายเพราะหญิงที่ตนรัก เรื่อง "ชายชีวิตให้แก่หญิงสาว"^๔ เมื่อแม่เสยไคร่ความจริงว่าผู้หลอนหลงเชื่อยอมมาอยู่ควย คือ นายยวง โจรที่มีรางวัลค่าหัว จึงไม่ยอมอยู่ควย ให้พาไปส่งบ้าน นายยวงเกิดความเสียใจ

ยิ่งคิดยิ่งอาไลยในแม่เสย, เขายังคิดยิ่งเสียตายตัว ที่เคยทำความชั่วร้ายมา แลเพราะไคว่เคยประพฤติกเป็นโจร แม่เสยจึงมิไคว่โยคีมีอาไลยควย นายยวงคิดไคว่ครั้งเขาก็หยากลายไปเสีย...

^๔"แม่ล่อ" / นามแฝง /, "เกิดทันคู่สร้าง" คุภาคผนวก ฉ.

^๕"ลั่นจี่" / นามแฝง /, "ชายชีวิตให้แก่หญิงสาว," กุลสังรี, ๑ ตอน ๔

แล้วคิดพากลับไปส่ง โดยหาทางให้เงินรางวัลนำจับแกแม่เสีย ครั้งแรกแม่เสีย
ไม่ยอม แต่นายโจรให้เหตุผลว่า

ถึงไม่มาจับฉันเอาไปฆ่า ฉันก็จะฆ่าตัวเองเสีย
เพราะว่า ถ้าฉันอยู่ห่างแม่เสียไปเมื่อไร ฉันก็ไม่ขอ
อยู่เป็นบุคคลเลย, ฉันจะฆ่าตัวตายเสียด้วยความรัก
แลความอาลัย ครั้นฉันจะฆ่าตัวตายเสียง่าย ๆ ก็
ไม่มีประโยชน์ ฉันจึงจะขายชีวิตให้ มีราคาสามสิบบ
ซัง หลอนจูงไปบอกเจ้าคุณโหดมาจับฉันเถิด จะโค
เงินสามสิบบซัง

ตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งคือ เรื่อง "ตายเพราะความรัก"^{๑๐} นายเท็งสามีโหดฆ่าตนตาย
เพื่อแย่งเหรียญทองมูลค่าถึง ๑๐,๐๐๐ บาท และเมื่อจะฟ้องสารภาพความจริงเพราะ
ภรรยาขอร้องให้ช่วยกู้รักเก่าของตน ซึ่งถูกหว่านว่าเป็นผู้ฆ่า โดยที่ไม่รู้ว่าสามีตนเอง
คือคนฆ่า นายเท็งก็สารภาพ แล้วก็ฆ่าตัวตาย เพราะ

ฉันเป็นผู้ประพฤติไม่ดี จึงไม่สามารถจะอยู่เลี้ยง
เมียของฉันได้โดยทางชอบธรรม แลฉันไม่อยากจะ
ให้เขารู้ความชั่วของฉันเลย ฉันขออุตายกอนแล้ว
ช่วยปิดความชั่วของฉัน อย่าให้หลอนรู้ตาย

อีกตอนหนึ่งนายเท็งกล่าวแก่ภรรยาว่า

ขอให้หลอนมาดูหัวใจของฉันเสียเถอะ ฉันจะต้อง
ตายเดี๋ยวนี้แล้ว ฉันต้องตายเพราะความรักหลอน
จริง ๆ จะเห็นใจหรือยัง

๕. แก่นเรื่องที่แสดงถึงการไขอุบายจนทำให้หญิงม่ายต้องตกลง
ปลงใจแต่งงานด้วย อุบายนั้นคือ ฝ่ายชายส่งจดหมายถึงหญิงม่ายที่ตนต้องใจ
โดยทำว่าเป็นจดหมายจากหญิงอื่นที่มีศรัทธา และรักจะคบหาสมาคมกับหญิงม่ายนั้น
จนเมื่อแต่งงานอยู่กินกันไปแล้วจึงรู้ความจริงจดหมายที่ทำหน้าที่เป็นแม่สื่อแม่ชักให้

^{๑๐}หม่อมอุคมพงษ์เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ว.ประยูร), "ตายเพราะความรัก,"
จริยญาณ, ๒๑ (มิถุนายน ร.ศ.๑๑๕/พ.ศ. ๒๔๔๐/, ๒๑๕๔-๒๑๖๕.

กับสามีใหม่นั้นแท้จริงเป็นจดหมายจากตัวสามีใหม่นั้นเอง ที่ขณะที่แฝงอยู่ในเรื่อง
นี้ แสดงความลึกลับในเรื่องการที่หญิงม่ายแต่งงานใหม่ ว่าเป็นที่เสื่อมเสียชื่อเสียง
เป็นที่ครหา ดังที่คุณนายทองอยู่ แม่ม่ายได้ออกตัวไว้อีกก่อนจะเล่าเรื่อง "แม่สื่อกระ-
คาค"^{๑๑} ให้ฟังว่า

...ก็ประสงค์จะเล่าสู่กันฟัง , ฟังแล้วโปรดช่วย
เป็นองค์พยานแห่งอินันควย หนอยที่ใครยังไม่รู
เรื่องราวตลอด ก็จะมาทักทักเออวา อินันเป็น
คนชั่วชานาสามัญ

และว่า

...ไม่ได้นึกหรือกว่าตัวเป็นสาวแล้วไร, เข้าใจอยู่
หรือกว่าเป็นม่าย, คนเราที่ทุกเป็นพุ่มมายนี่ก็ยากนะเจ้าคะ
... เขายังพากันว่าเป็นแม่ม่ายแล้วซอ้มักหอม พวกผู้ชาย
ก็มักหมายตอมอยากุติดพันเป็นชู้สาว ความเรื่องนี้ก็มีฉาว
ๆ อยู่เนื่อง ๆ... ขางแสนจะวิญญูละเจ้าชะ ในการรักษา
ตัวของตัวต่อไป จำจะต้องทำให้ดี...

และเมื่อต้องตกลงแต่งงานด้วยกันกับชายคนใหม่ ก็ยังไม่คิดว่าเป็นการดี ดังที่ว่า

กระทั่งถึงอินันต้องตกลงเป็นเจ้าสาวยอมแต่งงานกับ
คุณหลวงยกกรับัทร เมื่อแกอีกในเดือนตุลาคมนั้นเองโดย
เร็วที่สุด อย่างนี้จะโทษเอาใคร ก็ต้องเหมาแม่ทอง-
บางนะซี ชักใบโหเรือเสีย

ต่อมาเมื่อคุณนายทองอยู่ตามคุณหลวงสามีใหม่เกี่ยวกับแม่ทองบางผู้ทำตนเป็นแม่สื่อ
แม่ชัก คุณหลวงบอกมันก็ไม่อยากพูดถึง คุณนายทองอยู่เอะใจ

นี่เรามีแพรวเสียรู้ เสนให้แกความคิดของคุณเสียแล้ว
ซี, ความเรื่องนั้นขรอยคุณจะคิดเองเสียทั้งนั้น ญูโ
เออ ! เราขางเบาความจริง ๆ นี้แลใหม่ลา เขา

^{๑๑} ทุนบัญญัติวิวาท (รัตน), "แม่สื่อกระคาค," วชิรญาณ, ๕ (มิถุนายน

ยอมว่าทำอะไรเบาความแล้วก็มีเป็นช่องให้เกิด
โทษโทษหลายประการ...

อีกทีหนึ่งในเรื่องนี้คือ "คนเราเกิดมาไม่ว่าใครทุกรูปทุกนาม การที่
จะดีจะชั่วหรืออะไรทำอะไรอีกนั้น สุดแล้วแต่บุญแต่วาสนาแต่ปางก่อนที่ตนได้สร้าง
สมอบรมมาเท่านั้นเอง"

๕. แก่นเรื่องที่มีชื่อเสียงที่เชื่อถืออย่างหลงใหลในเรื่องความฝัน
การทำนายฝัน หรือการแก้ฝัน ตัวอย่างคือเรื่อง "ทำตามฝัน"^๒ ในเรื่องนี้ผู้แต่ง
ได้ถ่ายทอดคำสำนวนเสียดสี กระแนะกระแหนไว้อย่างซัดแซง หลายตอนด้วยกัน เช่น

วิชาของคุณแม่สุดที่มีผู้สำคัญอยู่ ก็คือวิชาทำนายฝัน
แต่ที่แก้ฝันในทางนี้ก็ด้วยความเคยแลความชำนาญ
ดูยงแกฝันเก่ง ถ้ากระโดนจะแตกหรือลูกชายจะตก
รอง แกกักฝันเสียก่อน ที่สุดการที่ไม่ได้เกี่ยว
อะไรกับแกเลย เช่นถาทรามขาววาฝรังกับยี่ปุนรบกัน
เช่นนั้น แกก็อาจทราบล่วงหน้าได้ในทางฝันของแก
เหมือนกัน

การที่คุณแม่สุดจะได้แต่งงานกับสมุห์เจียม ซึ่งเป็นหมอกุขนานูทางทำนายฝันเหมือน
กัน "แท้ที่จริงแกได้กันก็เพราะชำนาญในทางเดียวกัน" เมื่อต่างคนต่างฝันทำนาย
ว่าจะได้กัน "ตกลงจึงต้องจัดการสู่ขอทำการมงคลกันให้เป็นไปตามฝัน"

เรื่องการตั้งชื่อของนางเอก (แม่หวง) กับพระเอก (นายจุ่น-ลูกชาย
คุณแม่สุด) ผู้แต่งกระแนะกระแหนว่า

เมื่อนายคำอ่ำแดงมาจะตั้งชื่อลูกสาวว่า หวง นั้น
จะได้ฝันว่าอะไรเสียก่อนหรือเปล่า หาทราบไม
แต่ทานสมุห์เจียมกับคุณแม่สุดนั้น ตั้งชื่อนุตรชายตาม
ที่ฝันบอกในฝันเป็นแน่

เมื่อนายจุ่นเกิดความลังเลใจว่าจะแต่งงานกับหวงหรือไม่ พอดีเกิด

^๒น.ม.ส. / พระองค์เจ้ารัชนี้แจ่มจรัส/, "ทำตามฝัน," นิทานเกราะห,

ฝันว่าแต่งงานกันแล้วจะได้ลูกมี ๒ หัว จึงตัดสินใจไม่แต่ง แต่ก็ไม่วายเสียค่างหวง

แต่มาคิดไควว่าลูกมันจะออกมาหัว ถึงจะทำอย่างไร
มันคงเกิดมาจากไหน ในฝันก็ซัดคามันจะเกิด จะห้าม
มันอย่างไรคงไม่ได้ ไม่อย่างนั้นจะฝันทำไม

แต่ในที่สุด หวง กับนายจุนก็ไคแต่งงานกัน เพราะหวงเกิดฝันบ้าง เมื่อนายจุน
เอาความฝันของตนและของหวง ชั่งน้ำหนักดู ความฝันของหวงให้ลามากกว่าจึง
ตกลงแต่งงานกัน

๖. แกนเรื่องมุ่งแสดงให้เห็นว่า ถ้ามีเรื่องความรักเข้ามายุ่งเกี่ยว
ในชีวิตแล้ว มันนำความเคียดกรอน ความทุกข์ ตลอดจนความอับยศอดสูมาให้ได้ ดัง
เรื่อง "สู้กันด้วยกลืนยาพิษ" โครงเรื่องเป็นไปตามแกนเรื่องดังกล่าว ในตอนท้าย
ชายผู้ได้รับผลดังกล่าวจากเรื่องของการรักแสดงทัศนะไว้ว่า

กันรู้ดอกกันว่าโลกยังมีผู้หญิงอยู่อีกมากมายนัก แต่
นั้นแหละทำให้กันไม่สบายใจ เพราะยังมีคนงามอีก
มาก จะไปรู้ใครหรือว่าคนไหนเขาจะมาถูกใจเรา
ทำให้เราเบนมาไปตั้งนี้อีก กันไม่สบายใจที่ไม่ไวใจ
คิดว่า จะไม่เบนมาเรื่องผู้หญิงอีกดอก มิใช่จะไม่สบาย
ใจควยเขาไม่รักกันเมื่อไร

นี่แหละ ตั้งแต่กันมากก็ไม่มีผู้หญิงบนพื้นดินหรือนาง
ฟ้าในสวรรค์ไหนมาอำนาจรักเห็นยาวความลุ่มหลง
ของกันไปอีก ฉันก็เป็นคนเคราะห์ดี อยู่สบายไม่มี
กวนใจเรื่องนี้ต่อมา^{๑๓}

นอกจากเรื่องที่มีโครงเรื่องเกี่ยวข้องกับเรื่องความรักฉันชูสาวโดยมี
แกนเรื่องต่าง ๆ กันไป ดังโลกกล่าวมาโดยละเอียดแล้วนั้น ในช่วงนี้ยังมีเรื่องสั้น
ที่มีโครงเรื่องและเนื้อหาที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องความรักแบบชูสาวเช่น เรื่อง

^{๑๓} พระองค์เจ้ารัชนี้แจ่มจรัส, "สู้กันด้วยกลืนยาพิษ," วชิรญาณ, ๒๒

"ลายตามหนา" "สอนขุมทรัพย์ของคนกระหน" "จะพูดความลับให้พูดในที่แจ้ง"
 "ทุกชะโงก ทุกชะฐาน" "คนร้ายปลายคี่" และเรื่อง "เจียนจะตองเป็นโทษ"

เรื่องสั้นเหล่านี้ผู้แต่งคงตั้งใจจะเสนอแก่นเรื่องตามที่ไต่คั้งชื่อเรื่องไว้ (นอกจากเรื่อง "ลายตามหนา" ซึ่งไม่ได้แสดงแก่นเรื่องว่าอย่างไรในชื่อเรื่องนั้น) แต่แท้จริงแล้ว แก่นเรื่องในเรื่องสั้นเหล่านี้ มิได้ปรากฏให้เห็นได้เด่นชัดนัก เรื่อง "สอนขุมทรัพย์ของคนกระหน" และเรื่อง "จะพูดความลับให้พูดในที่แจ้ง" ยังพอมองเห็นจุดมุ่งหมายของผู้แต่งไต่คั้ง เรื่อง "สอนขุมทรัพย์ของคนกระหน" มีแก่นเรื่อง แสดงความขางสรรหาที่จะแอบซ่อนทรัพย์สิ้นเงินทองได้อย่างแนบเนียน ขากแก่การ ค้นหา และเรื่อง "จะพูดความลับให้พูดในที่แจ้ง" มีแก่นเรื่องที่มุ่งแสดงให้เห็น โทษที่ไม่ปฏิบัติตามคำโบราณที่สอนไว้ ว่าเมื่อจะพูดความลับให้พูดในที่แจ้ง เพื่อว่า ถ้ามีใครแอบฟัง จะใคร่รู้ใคร่มองเห็น ถ้าพูดความลับในที่ที่ปิดลับ ไม่เปิดโล่ง ถ้ามีคน มาแอบฟังอยู่ที่ใดมุมใด ผู้ที่พูดความลับกันก็ไม่อาจมองเห็นได้ ไม่อาจรู้ได้

เรื่อง "คนร้ายปลายคี่" มีแก่นเรื่องที่ต้องการเสนอเรื่องในชีวิตช่วงหนึ่ง ของตัวละครว่า ขณะที่กำลังตกยาก ลำบากยากแค้นนั้น ได้มีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกระทันหัน ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป พันสภาพตกอับ ลำบากยากจน ซึ่งทั้งนี้สิ้นชีวิตคนเลี้ยงไว้ ได้มีบทบาทช่วยเหลือเป็นอย่างมาก เรื่องของตัวละครผู้นี้ จึงเข้าลักษณะคนร้าย ปลายคี่

ส่วนเรื่องอื่น ๆ มองไม่เห็นแก่นเรื่องที่ชัดเจน ว่าผู้แต่งมุ่งเสนออะไร เท่าที่ เห็นได้ก็เป็นแต่เพียงแง่คิดหรือทัศนะ เท่านั้น ข้างบางเรื่องยังเป็นเหมือนการเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้ฟังเล่นเท่านั้นเอง เช่นเรื่อง "เจียนจะตองเป็นโทษ" นาย จากเล่าเรื่องของลุงของเขา ซึ่งได้รับตำแหน่งข้าหลวงไปราชการหัวเมืองบักย์ไต และได้ภรรยาสาวที่เมืองภูเก็ท ต่อมานายจากได้ไปล่วงรู้เรื่องที่ภรรยาสาวนั้นมีชู้รัก ที่เกาะหมาก และเกิดเรื่องไม่ถูกกันระหว่างภรรยาสาวของลุง กับตัวนายจาก ภาย หลังภรรยาสาวผู้นั้นมีอันเป็นไป ตายลงโดยไม่มีใครรู้สาเหตุ ผู้คนสงสัยว่านายจาก เป็นผู้ฆ่า เพราะมีเรื่องไม่ถูกกัน แต่ในที่สุด นายจากก็พ้นมลทิน เพราะข้าหลวงใหม่

และผู้รักษาเมือง คัดสินด้วยความยุติธรรม "ลงท้ายก็คัดสินให้เลิกแล้วกันไป กะผม
จึงไต่กลับมาบ้านได้ บุญจริง ๆ ชั่วหนี้คือพ่อเทียวขอรับ" นายจากกล่าวควยว่า
"เจียนจะต้องเป็นโทษไปเปล่า ๆ นะซีขอรับ" เรื่อง "ทุกชะโศก ทุกชะฐานัน" ตัว
ละครเล่าเรื่องของตนให้เห็นว่า "ให้ทุกชแก่ท่าน ทุกชนั้นถึงตัว" เป็นการสรุปเล่า
ในตอนท้ายเท่านั้น หากได้เป็นแก่นเรื่องที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในเรื่องตั้งแต่แรก จน
มาถึงตอนจบ อันเป็นลักษณะของแก่นเรื่องไม่ เรื่อง "ลายตามหน้า" ก็เป็นเรื่อง
เล่าว่า ทำไมจึงเกิดมีแผลเป็นบนใบหน้าเช่นนั้น แล้วเล่าว่าเป็นเพราะได้ช่วยทำลาย
พินัยกรรมซึ่งจะตัดสิทธิ์ลูกสาวผู้ทำพินัยกรรมมิให้ได้รับมรดก หญิงรับใช้ซึ่งจะเป็นผู้ได้
รับมรดกแทนโกรชแคนจึงเชกทำร้าย "หมอลความ" ตัวเอกของเรื่องได้เกริ่นไว้แต่
ตอนต้นเรื่องว่า แผลเป็นที่เกิดบนใบหน้านั้น หากได้เกิดจากการตีรันฟันแทงกับใครไม่
"แต่การที่สูงถูกลงโทษกลาย ๆ ครั้งนั้น เกิดจากวิชาหมอลความที่ลู่ไปเล่าเรียนเข้า
แลเขาสอบซ่อมได้ในเร็ว ๆ นั้น"

นอกจากนี้เรื่องสั้นในช่วงนี้ยังมีปรัชญาความคิดในแง่พุทธศาสนาปรากฏให้
เห็นอยู่ในหลาย ๆ เรื่อง โดยทั่วไป จะออกมาในรูปของความเชื่อเรื่อง "กรรม"
เรื่อง "ทุกชะโศก ทุกชะฐานัน"^{๑๘} กล่าวถึงเรื่อง กรรม ในแง่ว่า ใครทำกรรมใดไว้
ก็จะได้รับผลกรรมอย่างนั้น

ขอท่านทั้งหลายจงคิดดูเถิด กรรมใดที่ทำผิด
กรรมนั้นก็ย่อมจะนำผลอันทุกข์วิบากมาสนองให้เห็น
ประจักษ์แก่ตาโลก ดังนี้เป็นตัวอย่าง...

และสอนไว้ควยว่า

เราท่านเกิดมาเป็นคน รู้เท่าทันสังขารอันใด
แล้ว ก็ควรหันเหห่างทางสุจริตชอบธรรมไว้เถิด

^{๑๘} ชุนบัณณัติวิรวาท (รัตน), "ทุกชะโศก ทุกชะฐานัน," วชิรญาณ, ๑๓ (ตุลาคม

ไม่มีเสียเลย เสมอกำมันคีติน ไม่ผิดแน่นอน...
 ถึงใครจะไม่เห็นก็แล้วไป ก็ยังเป็นทางที่นำผล
 อันชอบให้เกิดขึ้นเมื่อภายหลัง

เรื่อง "เนือคู้หนังกู้"^{๑๕} มีทัศนะในเรื่องกรรมว่า

๖. เรื่องที่จะปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามคลองธรรมจน
 ใคสำเร็จมรรคผลเป็นไปอย่างไคนั้น กะดมเขา
 ใจว่าเห็นจะเป็นเพราะมีอุปนิสัย (คือกุศลหนุนหลัง)
 ประกอบควย จึงจะใคสำเร็จเป็นพระอรหัตตหรือ
 อะไรตออะไรไปไค ถ้ามันไม่มีอุปนิสัยเป็นเชื้อ
 อยุ่บางแล้ว ถึงจะรูหรือทำพยายามอย่างไค ก็
 ขอนข้างจะไม่สำเร็จไคดังประสงค์ คงจะมีมรร
 (คือกรรมหนุนหลังที่ทำไว้อย่างไค) มาประจัญให้
 เห็นผิดเป็นชอบไป

กล่าวถึงเรื่องความทุกข์ความสุขว่า

จนเราเกิดมาแล้วไม่สุขก็ทุกข์ ไม่ทุกข์ก็สุขหรือ
 มีสุขแล้วก็ยอมจะกลับไคทุกข์ มีทุกข์แล้วก็ยอมจะ
 กลับไคสุขมาง... อยาสู้ที่เราพุกันปรารถนา
 อยากไคกันอยู่กลุ่ม ๆ นี้ มันไม่ใช่อุ้นไกล คือตัว
 ของเราเองอีกนั่นแหละ ทำให้ไม่สบายกาย
 สบายใจขึ้นมาแล้ว ก็จัดว่าเป็นทุกข์...

เรื่องนี้ยังมีส่วนที่แสดงแนวทางประพฤติปฏิบัติตามคำสอนทางพุทธศาสนา เพื่อทางไป
 สู่นิพพานควย ดังข้อความที่ว่า

กะดมไคศึกษาในข้อวัตรปฏิบัติโดยธรรมวินัย
 พอรักษาตัวใหญ่เป็นนิสัยบุตรไคแล้วก็ลาอุปัจฉาจารย์
 ออกถือชุกคตเทียวเดินตามราวไพร อาไศรยรมไม

^{๑๕}"เนือคู้หนังกู้," วชิรญาณ, ๓, ตอน ๑๘ (มีนาคม ร.ศ.๑๑๘),

ในแดนคงเป็นที่พิภ (รกขุมล) โดยความหมายที่
จะหลีกเลียงออกไปให้พ้นทางจากหมู่คณะ แสง
หาที่อื่นเป็นที่สังค (วิเวก) เพื่อจะไต่ตั้งอารมณ์
ใหม่โดยสันโดษ , ทรมาณใจให้เปลืองปลดพยศ
อันร้าย , ร่าย กลาวคือ รากะ โทสะ โมหะ ,
อันหมกมุ่นอยู่ในสันดาน โดยความกำหนัดกับผู้อยู่
ควรรูป รส กลิ่น เสียง เป็นต้นเป็นนิตย์ให้หมด
ไปเปลืองไปทางไกลไป , ชมใจให้เกิดความยินดี
ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยทางเจริญวิปัสส-
นากรรมฐาน , พิจารณาให้เห็นลงไปว่า สัตว์ทั้ง
หลาย ย่อมไม่เที่ยง สัตว์ทั้งหลายย่อมทนทุกข์ยาก
สัตว์ทั้งหลายไม่มีอำนาจจะชมชื่นบังค้ำร่างกายของ
ตนเองให้เป็นที่พอใจใจใด ที่เราจะมาถือ
ไม่แก ไม่ไข ไม่ตายนั้นไม่ถูก สังขารของเรา
เกิดมาแล้วย่อมมีเวลาแตกเวลาดับไป เหมือนกับ
ทุกรูปทุกนาม โดยลักษณะอันมีประเภทอย่างนี้ ๆ
ฉนั้นแล้ว ก็ทอดใจมิได้อำไยแก่ชีวิตแลร่างกาย
รักษากิจเป็นธรรมารมณ ตามพุทธศาสนาวาท
หมายเอาพระนถพานเป็นเบื่องหน้า , ตั้งจิตรคิดแต่
จะเชิดชูคำสอนของพระพุทธองค์ให้ดำรงคงใส
ตลอดไป ตามกำลัง , ความอุตสาหะ ที่กะดมจะทำ
ใด โดยอาการตั้งกลาวแล้วฉนั้นเป็นลำดับ...

เรื่อง "แม่สื่อกระคาด" มีกล่าวถึง ธรรมะ สติและผลกรรมไว้ดังนี้

... ยากอยู่นะเจ้าคะ ที่จะทำให้อุบัติ ๆ นะ
ทองมีขี้มีมะอยู่ในสันดานจึงจะดีใด ที่เรียกว่า
ขี้มีมะ ๆ นั้น หนอยจะเข้าใจว่าเป็นคาถาบาป
หรือเนื้อความแปลรวบไวจนถึงกับต้องกำหนดจด
จำอันใดก็หาไม่ ถ้าเข้าใจเช่นนั้นเป็นนิตย์ขี้มีมะ
ของฉนั้นนะไซ้ไกล คือสติความรู้สึกตัวเอง จะ
ทำอะไรให้มันมีสติตรองไวเสมอเถิด ก็พอจะ
หลีกเลียงให้พ้นจากคำติเตียนใดบ้างกระมัง ฉฉนั้น
ใดขี้มีมะคงนี้คอยชมใจไวเสมอ จึงใคร่รู้ดีกว่า
ตัวของตัวรักษาตัวรอดมาได้ ก็เพราะความอดใจ

ไม่ตามใจ

แต่คราวนี้จะเป็นด้วยอะไรไม่ทราบ จะว่าเป็น
ด้วยผลกรรมของอินัน หรือว่าจะเป็นอย่างอินันไม่
มีสติก็ตาม อินันยอมรับทุกอย่างไม่เถียง บังเอิญคล
จิตรคลใจให้อินันคิดเห็นวาทังทางนี้ทางเดียว^{๑๖}

เหล่านี้คือแก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตลอดจนทัศนะและแง่คิดบางแง่ บาง
มุมในเรื่องสั้นที่ลงตีพิมพ์ในวารสารต่าง ๆ ระหว่างปี พ.ศ.๒๔๙๔-๒๔๙๕

ด้านรูปแบบและการดำเนินเรื่อง ตลอดจนกลวิธีต่าง ๆ ในการแต่งที่ปรากฏ
ในเรื่องสั้นช่วงนี้ มีลักษณะ และข้อที่น่าสนใจ ดังนี้

รูปแบบของเรื่องสั้นส่วนใหญ่ในช่วงนี้ เป็นการเล่าเรื่องใหญ่อ่านได้อ่าน
เพื่อให้รู้เรื่องราว ตลอดจนให้เข้าใจต้นสายปลายเหตุให้มากที่สุด ฉะนั้นการเล่า
เรื่อง หรือการเสนอเรื่องจึงพยายามให้กระจ่างที่สุด และมีอยู่บ่อยครั้งที่ต้องใช้
วงเล็บในการอธิบายความเพิ่มเติม

การเล่าเรื่องมีอยู่ ๒ ลักษณะ กล่าวคือ ๑) ตัวผู้เล่าซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับ
อยู่ในเรื่องนั้นเริ่มเล่าเลย โดยมีอารัมภบทว่า "ต่อไปข้าพเจ้าจะเล่าเรื่องให้ท่าน
ฟังสักเรื่องหนึ่ง อาจเป็นเรื่องของ "ข้าพเจ้า" เองที่เกิดขึ้นในอดีต หรือไม่ก็อาจ
เป็นเรื่องที่ "ข้าพเจ้า" เห็นว่าประหลาดดี เลยนำมาเล่าสู่กันฟัง ๒) มีผู้อ่านขอให้
เล่าเรื่องให้ตนฟัง โดยที่ผู้ขอให้เล่าให้ฟังนั้น มิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับตัวเรื่องเลย

นอกจากการเสนอเรื่องด้วยการเล่าเรื่องอย่างตั้งใจให้เห็นเป็นเรื่อง
เล่าแล้ว ก็มีการเสนอเรื่อง โดยที่ผู้แต่งเริ่มตัวเรื่องเลย ผู้แต่งไม่ปรากฏตัวเข้าไป
เกี่ยวข้องกับตัวเรื่อง ยกเว้นบางเรื่องซึ่งมีเป็นส่วนน้อย ผู้วิจัยจะได้อธิบายต่อไป

^{๑๖} ชุนมัญญิวรรวาท (รัตน), "แม่สื่อกระตาด," เรื่องเดิม, ๔๕๓-๔.

เรื่องสั้นที่มีลักษณะเป็นเรื่องเล่า มี ๓ ลักษณะ ดังนี้

(๑) เรื่องเล่าที่อยู่ในรูปของการคุยกันระหว่างผู้เล่า กับผู้ฟังหรือผู้อ่าน
ไซสรพนามแทนผู้เล่าเรื่องราว อื่นหรือกระแอม (บางเรื่องไซกระแอม) และเรียก
ผู้ฟังว่า ไต่เต้า ซึ่ง "ไต่เต้า" นี้ จะเป็นผู้ที่ผู้เล่า (สมมุติว่า) รู้จักคุ้นเคย และ
เล่าให้ฟังโดยเฉพาะเจาะจง ตัวอย่างเรื่องสั้นที่เล่าให้ฟังโดยเฉพาะเจาะจง ได้
แก่เรื่อง "เนื้อคู่หนึ่งคู่"

กระแอมให้นึกซำซุ่นในใจเสียที่สุด คิด ๆ คุกักนำ
หัวรอ. ๖. ถึงไต่เต้าก็เอาแอะ ไต่เต้าเรื่องของ
กระแอมเขาแล้ว ก็จะต้องเวนซุ่นในใจ ออกหัวรอไม่
ไต่เหมือนกัน ๑๗

เรื่อง "ตายเพราะความรัก" เรื่องนี้ผู้เล่ายังพยายามแสดงให้เห็นด้วยว่า ไต่เคย
ติดต่อกับผู้ที่ตนเล่าเรื่องให้ฟังมานานแล้ว และสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างมาก ถึง
กับเคยได้อ่านจดหมายโต้ตอบระหว่างผู้เล่ากับคู่รัก เรื่องนี้เริ่มด้วยอารัมภพวว่า

แรกเริ่มเดิมทีไต่เต้าก็คงจะทราบไต่ไม่ไซหรือ
ซอรับว่า กระแอมมีความรักใคร่แถมละมอมเพียงไร
แถมละมอมหลอนก็ไต่เคยแสดงความพอใจใน
กระแอมเพียงไร ไต่เต้าไต่เคยเห็นหนังสือโต้ตอบ
กันแตกก่อนแล้วไมไซหรือซอรับ กระแอมขอยุติที่จะ
รำพรรณถึงความรักกันแต่เดิมให้ไต่เต้าฟังละ แล
เรื่องมันเป็นอย่างไรจึงไต่คลาดแคลวกันไปเสีย
พักหนึ่ง กระแอมต้องขอยุติเสียด้วยที่จะไม่เล่าให้
ไต่เต้าฟังละ ถ้าจะเป็นความนั้นขึ้นมาเล่าก็จะเป็น
ที่น่าเสียใจมากซำซุ่นมาเตือนหัวใจอีกว่าไป จะ
ขอจับเล่าต่อไปแต่ครั้งนี้... ๑๘

๑๗ "เนื้อคู่หนึ่งคู่," เรื่องเดิม, ๑๘๕๗.

๑๘ หม่อมอุคมพงษ์เพ็ญสวัสดิ์, "ตายเพราะความรัก," เรื่องเดิม,

ตอนจบของเรื่องนี้ ผู้เล่ายังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้เล่ากับ "โตเต้า" ไว้อีก และบอกควรวางเรื่องที่โตเต้ามานั้นแล้ว

นี่แหละขอรับโตเต้า กาลก่อนนั้นมากก็ไม่มีเรื่องอันชอบมาพากลอะไรที่ควรจะเล่าอีก นอกจากกรรมไคพนโทมูแล้ว และช่วยจัดการปลงศพญาติเขาแล้ว แลไคอยู่กับหลิมมูนกับแมสาวนอยุ่ต่อมาไคพิเศษ แต่คิดหุระโนนบางนึ่งบาง จึงมีไคพหูลอนมากกราบเทา ก็พอรุ่งระทั่งหลอนเปนไขพิมศายุเสียสัก ๑๐ วันมานี้แล้ว

ทูโทเอยไมควรจะควนตายจากกันไปทั้งรักเลย เรื่อง "ลายตามหนา" ผู้เล่าใช้สรรพนามแทนตัวว่า "ลุง" สมมุติผู้ฟังเป็น "หลาน" โดยไม่มีตัว หลาน ปรากฏในเรื่องทั้งในส่วนที่เป็นอารัมภบท หรือส่วนที่เป็นตัวเรื่องเลย เรื่องนี้เริ่มเรื่องว่า

ที่เจ้าถามลุงว่า ทำไมหนูลุงจึงเป็นรอยแผลนหายแห่งนี้ จะจะมีไคที่เคียววาคายหรือรอยแผลที่หนาลุงนี้ มีเรื่องราวหลายนากระคาคที่เกี่ยว เป็นเรื่องประหลาดที่สุดในระหว่างอายุของลุงที่ไคเคยพบเห็นมาควย...

เวदानอายุลุงก็ย่างเขา ๗๐ มาแล้ว เรื่องนี้ลุงไคเลาแมนับควย ๑๐ ครั้ง แต่ดาเจายังไม่ไคฟังลุงก็มีความยินดีเล่าให้ฟัง ควยลุงไคมีความเบื่อหน่ายเลย ที่เจเลาถึงเรื่องสายสองสามแห่งซึ่งมาคิดหนาลุงอยู่ โดยเหตุที่ลุงช่วยภุหนุมสาวคูหนึ่งในเวลาอัน ที่ลุงยังมีใครจักหนาคาแตกอนเวลาที่เกิดเหตุเลย

เมื่อประมาณ ๕๐ ปีเศษมาแล้วนี้...

ในตอนจบของเรื่องนี้ "ลุง" เล่าว่า

^{๑๕}"ลายตามหนา," วชิรญาณ, ๒๔ (มกราคม ร.ศ. ๑๑๕); ๒๙๕๕.

นี่แหละหลาน ลายตามหน้าลุงนี้เกิดจากการ
ที่สงบไม่อยู่ในโอวาทบิดาแท้ คุณย่าชั้น ลุงโพลไป
ถูกตีจนหน้าตาเป็นรอยเป็นหลายแห่ง ดูยเหตุ
พอลูกเขาโกรธกันมาแต่ไหนไม่รู้ คั้งนี้เขาเห็นวู
จะเป็นไปไคบอย ๆ หรือ ถึงอย่างไรก็ดี การที่
เกิดเมื่อคืนวันนั้น ทำให้เป็นอย่างดีกับคนมั่งคั่งทั้ง
คุณนั้นมาจนบัดนี้^{๒๐}

เรื่อง "แม่สื่อกระคาด" ผู้เล่า "อฉัน" เล่าให้ "ท่านทั้งหลาย" ฟัง
เช่นเดียวกับเรื่อง "ทุกชะโศก ทุกชะฐานัน" ซึ่ง "ข้าพเจ้า" เป็นผู้เล่าเอง ทั้งสอง
เรื่องเริ่มคุยอะไรต่ออะไร ทั้งที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวเอง และทั้งที่เป็นความคิด
เห็นต่าง ๆ เสียเป็นนาน จึงได้เริ่มเล่าถึงตัวเรื่อง กลวิธีในการเล่า ของทั้ง
สองเรื่องมีผิดกันอยู่เล็กน้อย กล่าวคือ เรื่อง "แม่สื่อกระคาด" เล่าเรื่องอย่าง
ใช้สำนวนพูดคุยกับผู้อ่าน มีการตั้งคำถามหรือปรารภปรึกษาหารือกับผู้อ่าน เช่น

อายุการตอนนี้ไปนะ อย่าให้อฉันเล่าเลยเจ้าชะ
ลำดับคนปลายไม่ถูกหรอก สติไม่เป็นสตั้งเสียแล้ว
...อฉันพูดแต่เทวนี ท่านผู้ใดที่เคยถูกมาบ้าง คั้ง
หัวอกอฉันครั้งนี้แล้ว มันและจึงจะรู้สึก...ก็รู้อยู่
กระนั้นแล้ว จะช่วยกล่าวไปใโยอีกเล่า นี่แหละเจ้า
ชะ ท่านที่ยังไม่เคยถูก ท่านก็คงไม่เชื่ออฉันหรอก
...ลองเอาจิตระใจตรองดูที่หูหรือว่า จะใคร่รับผล
แปลกกันอย่างไร ก็จะมีรูโคงายหรือเจ้าชะ...

อีกตอนหนึ่ง ว่า

...ผู้ตายทั้งคน เสมอเค็ดเอาหัวของอฉันไป
เสียดีกว่า โอ๊ย! ประเดี้ยวนี้กอนุ อายหัวหลุด
ออกไปจากตัวนี้ตายใหม่เจ้าชะ ออ! ตาย ไม
เอา อยาเพอetikหัก เอาใหม่ เสมอคักคืนนี้มือ
ไปเถอะเจ้าชะ นี่เห็นจะไม่ตายละนะ ออ!

ไม่ตาย เอาละเจ้าชะ ยอมแลกให้ศักดิ์ละ...

การเริ่มเรื่อง "แม่อ้อกระดาก" เริ่มดังนี้

ท่านทั้งหลายที่มีความคิด ขอแรงช่วยเอาฝ่า
เทาทรงคุณน้อยเออะเจ้าชะ แลวก็คงจะเห็น
ความจริงคงอินันวาทรอกว่า "อ้อ! มันเหลือ
วิสัยที่จะให้อินันคิดแลทำให้ศักดิ์จริง ๆ"

จากนั้นก็เล่าเรื่องที่สามี่เกาเจ็บป่วยจนตายจากไป ทิ้งให้เป็นเมียย แลวรำพึง
รำพันตลอดจนแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ เป็นตนว่า เรื่องการเจ็บการ
ตาย สังขารเป็นของไม่เที่ยง ปัญหาและความยากลำบากในการวางตัวของ
แม่เมียย เป็นความยาวถึง ๑๑ หน้า แลวจึงว่า

...ที่อินันเลวกราบเทามาจนแค่นี เมื่อจะสรุป
เป็นเค้าความก็ตองเขาใจว่า เป็นแต่คนเหตุของ
เรื่องแม่อ้อกระดากเท่านั้น ส่วนปลายเหตุนั้นอินัน
จะตองเล่าตอไปอีก คอยฟังเออะเจ้าชะ

การลงท้ายเรื่องของเรื่องนี้ กลับกลายเป็นบุคคลที่สามเข้ามาแก้ความ
สงสัยให้อย่างไม่มีปี่มีขลุ่ย ตอจากที่ผู้เล่า (คือตัวแม่เมียย-คุณนายทองอยู่) สรุป
เรื่องของตนเองว่า

...เหตุยลอะไรตออะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งเป็น
สิ่งที่จะให้อินันคิดแลทำในระหว่างนี้ ก็เป็นธรรมดา
ไม่จัวเป็นจะตองกราบเทาเล่าตอไป ออกนีกกระดาก
ใจเจ้าชะ

จบส่วนที่คุณนายทองอยู่เล่าแต่เพียงแค่นี้ จากนั้นก็มีส่วนที่บุคคลที่สามกล่าวตอไป
โดยไม่มีกรแยกออกมา หรือขึ้นย่อหน้าใหม่ให้เป็นคนละส่วนกันแต่สักนิก

(ออกนีกกระดากใจเจ้าชะ) นี้แลเบนตัวปลายเหตุ
ของเรื่องแม่อ้อกระดาก ส่วนยลของแม่อ้อกระดาก
จะไคแก่ใคร ก็คือคุณนายทองอยู่กับคุณหลวงยกกรมบัตร
ไคแกงานกันนะซี ก็ส่วนตัวแม่อ้อกระดากอยู่ที่ไหน
เล่า ก็คือความคิดของคุณหลวงยกกรมบัตรอยางไร
เล่า อยางไรถึงวาคังนั้น ครงนี้จะรู้แลเขาใจ

ไต่ตามถ้อยคำที่ตัวเมียขึ้น เขาสนทนากันเมื่อ
เวลาครึ่งราตรีวันหนึ่ง ดังนี้คือ

เมีย คุณคะ แหมวางนะคุณรู้จักมักจี่กับเขามา
แต่เมื่อไร

ตัว รู้จักรู้จักที่ไหน

เมีย แหมวางที่วังในกรม อย่างไงเล่า

ตัว แหมวางแม่แมงที่ไหน

.....
เมีย ดู เช่นนั้นคุณก็โหดระคาย เป็นสื่อให้คุณนะซี

ตัว จะ

เมีย นึกเข้าไปใจ หัวเราะแล้วพูดว่า กระจ่าง
แท้ ๆ พูดโศกเหมือนคน เป็นสื่อให้คนก็โศก
แล้วต่างคนก็หลับไป

จะเห็นได้ว่ากรจบเรื่องของเรื่องนี้ จบอย่างไม่มีกลวิธีที่จะทำให้เรื่อง
น่าสนใจ ทั้ง ๆ ที่การวางโครงเรื่อง วางโคศนุกสนาน

นอกจากนี้ จากข้อความที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น จะเห็นการวางรูป
บทสนทนาในเรื่องนี้ (ซึ่งที่จริง ก็มีอยู่แค่เพียงส่วนท้ายตอนจะจบเรื่อง เท่านั้นเอง
ก่อนนั้นส่วนใหญ่เป็นบทบรรยายความ และข้อความในจดหมาย) เป็นการวางรูป
บทสนทนาเหมือนบทเจรจาในบทละคร แต่คงจะเป็นคำพูดที่ยังไม่ชำนาญของ
ผู้แต่ง หรือความไม่คุ้นกับรูปแบบ เช่นนั้น จึงยังมีความสับสนในการเสนอ ส่วนที่เป็น
ถ้อยคำเจรจาจริง ๆ กับส่วนที่เป็นบทพรรณนากริยาอาการ และความรู้สึกนึกคิด
เห็นชัดในสองบันทึกสุดท้าย หากจะวางรูปเป็นบทเจรจา ก็ควรเป็นดังนี้

เมีย (นึกเข้าไปใจ หัวเราะ) กระจ่างแท้ ๆ
พูดโศกเหมือนคน เป็นสื่อให้คนก็โศก
แล้วต่างคนก็หลับไป

ส่วนที่เป็นคำบรรยายอาการ อาจตัด "นึกเข้าไปใจ" ทิ้งไปเสียเลย ก็ยังได้ ใน
วงเล็บบอกแต่เพียงกริยาที่แสดงออกเท่านั้น หรือถ้าจะคิดว่า เรื่องนี้แต่งให้อ่าน
ไม่ใช่ให้ดู และจะคง "นึกเข้าไปใจ" ไว้ก็ได้

ส่วนเรื่อง "ทุกชะโศก ทุกชะฐานัน" เริ่มเรื่องในลักษณะเดียวกับ "แม่สื่อ
กระคาค" "ข้าพเจ้า" เริ่มเรื่องของ "ข้าพเจ้า" เลยที่เคียว แล้วเล่าเรื่อง
ราวของตนเองไปราว ๓ หน้า จึงกล่าวว่าจะเล่าเรื่องที่ผ่านมา ซึ่งตนเห็นเป็น
เรื่อง "ปลาค" ให้ "ท่านทั้งหลาย" ฟัง

เมื่ออายุของข้าพเจ้าราว ๒๕ ปีนั้น ข้าพเจ้า
นึกเชื่อความรูของข้าพเจ้าเอง ที่ใครเล่าเรียนมา
จากสำนักครู วาจะเป็นทางนำผลประโยชน์เพื่อ
บำรุงกายให้เป็สุขโดยธรรมคาใดแล้ว ข้าพเจ้า
จึงใคร่สามารถเขารับการจ้างเพื่อกัปตันเรือของ
ท่านเศรษฐีหนึ่ง.....

.....
ข้าพเจ้าเห็นอย่างนี้จึงใคร่ลาออกจากตำแหน่งกัป-
ตัน กลับมาอยู่บ้านเดิม เออ ไหน ๆ ก็ใคร่ลา
ความทุกขยากสู่ท่านทั้งหลายฟังเพียงนี้แล้ว มาทวน
คิดถึงความหลังอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็เรื่องปลาค
อยู่ แต่อายุข้าพเจ้านั้น ก็ใคร่พบปะครั้งนั้นครั้ง
เคียว แลใคร่ถูกแกตัวข้าพเจ้าเองควย ไม่ใคร่
ไปลถูกคักคักคตจนจำลองมาจากใครเลย จะขอ
เล่าต่อ แสดงขอความวิบากสู่ท่านทั้งหลายฟัง
พอเกรำกาน แลพูดใคร่เป็นพยานแห่งความสุจริต
ในเรื่องที่จะเล่านี้ควย...

ในขณะที่เล่าให้ฟัง ก็มีการคุยแทรกเข้าไปในตัวเรื่องควย

...ข้าพเจ้าผู้ที่จะรับทุกขสียงไม่ทันตาย
เจ้าขอคสหายผู้ที่จะให้ทุกขสิมูตายแทนก่อนแล้ว
อัยมกทันตา เห็นทันตา อย่างนี้เอง ขอทานทั้ง
หลายจงคิดกุเกิด กรรมใคร่ทำมิค กรรมนั้นก็
ขอมจะนำผลอันสุจริตมาสนอง ให้เห็นประจักษ์
แก่ตาโลกทั้งนี้เป็ตัวอย่าง เราทานเกิดมา
เป็คนรู เทาทันสังขารฉนี้ใครแล้ว ก็ควรหันเขา
หาทางสุจริตชอบธรรมไว้เกิด...

ตอนจบเรื่องไปด้วยกันไคดี กับตอนเริ่มต้น ที่กัปตันเองเป็ผู้เล่าเรื่อง
แล้วก็จบเรื่องเอง ว่าในที่สุดควยสติปัญญาของตน

...จึงไต่ถามจากความตวยมาได้ เมื่อ สิ้น
เคราะห์ไปที โลกกลับมาเห็นหน้าลูกหลานแลเพื่อน
ฝูง บุญจริง ๆ

(๑๖.) เรื่องเล่าที่อยู่ในรูปของการเล่าตามที่ฟังเขา (เจ้าของเรื่อง) คุย
มา หรือเล่ามาให้ฟัง ตัวอย่างใดแก่ เรื่อง "สอนชุมทรัพย์ของคนตระหนี่" และ
"เจียนจะต้องเป็นโทษ"

เรื่อง "สอนชุมทรัพย์ของคนตระหนี่"^{๒๑} เริ่มเรื่องว่า
กระณีเดิมของนายสิน ที่เขาจะตั้งตัวไต่ถาม
เขาเวลานั้นตั้งนี้ เขาวา เมื่อ ร.ศ. ๑๐๑ ฉันท
ไปรับจ้างเป็นคนเฝ้ายามของเถาแก้วรับเหมามาทำ
ตึกแถวที่ริมถนนเจริญกรุง...

เรื่องนี้มีส่วนที่เป็นข้อความเกริ่น แต่เพียงประโยคเริ่มต้น ประโยคเดียวเท่านั้น
จากนั้นก็เริ่มเรื่องที่อยู่เล่าซึ่งเป็นเจ้าของเรื่อง ผู้ประสมเหตุการณ์เหล่านั้นเป็นคน
เล่าเอง โดยใช้สรรพนาม "ฉัน" ตอนจบก็ยังเป็นส่วนที่ "นายสิน" เล่า แต่มี
ระบุถึงผู้ฟังอยู่คำหนึ่ง

...ตั้งแต่นั้นฉันก็เลิกรับจ้างเป็นคนเฝ้ายาม แล
ควยทุน ๕๐๐๐ บาทนั้นแลพอ ก็ไต่มาตั้งตัวออกงาน
ขายของจนไต่มีเงินทองโชสรอยถึงเพ็ญนี้และพอ
จนมีคณับหน้าถือคา จนรานฉันไต่ใหญ่อยู่ในสำเพ็ง
นาวัดเกาะ ก็เพราะเงิน ๕๐๐๐ บาทของพอเจ้า
หล่าเขาและ

เรื่อง "เจียนจะต้องเป็นโทษ"^{๒๒} เริ่มเรื่องว่า
ดูวงมาเมื่อประมาณ ๑๔ ปีแล้ว ข้าพเจ้าไต่รู้จัก
มักคุ้นกับชายหนุ่มน้อยคนหนึ่ง ในเวลานั้นคาดหนา

^{๒๑} เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ (เพ็ง), "สอนชุมทรัพย์ของคนตระหนี่," วชิรญาณ,
๘ (พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๘), ๘๒๗-๘๓๕.

^{๒๒} "เจียนจะต้องเป็นโทษ," วชิรญาณ, ๓ ตอน ๑๔ (กุมภาพันธ์ ร.ศ.
๑๑๘), ๑๔๕๔-๑๔๖๓.

อายุเขาราว ๑๖ ปี เป็นอย่างมาก และเขาได้เล่า
เรื่องราวของเขาให้ฟังจนตลอดเรื่อง ทั้งคู่เป็นที่
พิศวงอย่างยิ่ง

เขาวา ตัวกะมมเอง (ชื่อจาก) แต่เล็กมาจน
อายุย่างเขา ๑๔ ปีกว่า ๆ จะหาเงาความดีในตัว
สักนิดก็ยากยิ่ง...

ในย่อหน้าสุดท้าย ผู้ที่ถ่ายทอดเรื่องราวของนายจากมาให้อ่านกัน ใ้มีบทแทรก
เข้ามา ว่า

เจ้าชายหนุ่มน้อยเขาเล่ามาเพียงเท่านั้นก็หยุด
ข้าพเจ้าแสนสุดที่จะอยากฟังต่อไป จึงกรุณาให้เขา
เล่าใหม่ว่า ตอนนั้นไปเป็นอย่างไรอีกเล่าพอ เขาก็
เลาวา กะมมมันก็ "เจียนจะทองแปนโทษ" เปลา
ๆ นะซีซอร์บี...บุญจริง ๆ ขวัญหนีคือเอ้เที่ยวซอร์บี

(๓.) เรื่องเล่าที่เกิดมีการเล่ากันขึ้นในวงสนทนา โดยบุคคลอื่น ๆ เป็นผู้
ขอให้เล่าให้ฟัง ตอนเปิดเรื่องและตอนปิดเรื่องจึงไม่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับตัว
เนื้อเรื่องที่เล่า ตัวอย่างของเรื่องสันลักษณะนี้ ได้แก่ "สู้กันควยกลืนยาพิษ" และ
"คนร้ายปลายคี่"

เรื่อง "สู้กันควยกลืนยาพิษ"^{๒๓} ไม่ใช่เรื่องของ "ข้าพเจ้า" ซึ่งเป็นผู้
เริ่มเรื่อง ตัว "ข้าพเจ้า" ได้เล่าถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ซึ่งตามเนื้อความจับได้
ว่าเป็นคนไทยไปเรียนที่อเมริกา เมื่อเรียนจบแล้วก็ใช้เวลาเที่ยวเตร่ก่อนที่จะกลับ
มาหางานการทำให้ในเมืองไทย อันเป็นบ้านเกิดเมืองนอน ครั้งหนึ่งได้ไปเที่ยวเล่น
ยึงนก และได้พักอยู่บ้านเพื่อนชาวต่างประเทศคนหนึ่ง ซึ่งในหมู่ผู้ไปเที่ยวและพัก
ที่นั่นครั้งนั้น มีเพื่อนคนหนึ่งชื่อโสที่รู้จักกันดีแล้วควยคนหนึ่ง ในการสนทนาตอนหนึ่ง
ได้คุยกันถึงเรื่องผู้หญิง เพื่อนของ "ข้าพเจ้า" คนหนึ่งเป็นผู้รักบทสนทนาให้เพื่อน

^{๒๓} พระองค์เจ้าวัชรวิเชียรจรัส, "สู้กันควยกลืนยาพิษ," เรื่องเดิม, ๒๒๕๕-

ผู้หนึ่งเล่าเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงในชีวิตของเขาให้ฟังกัน ตั้งบทสนทนาที่จะมีการเริ่ม
เล่าเรื่อง ดังนี้

"..... เรื่องนี้แต่ก่อนเป็นเรื่องอับอายของ
ฉันจริง แต่เดี๋ยวมันหายไปหมดแล้ว ไม่มีอันมี
อายอะไรเลย ไ้ชื้ออยากฟังก็ไ้ จะเล่าให้ฟัง
เป็นไรไป ฟังแล้วก็ตอ้งหัวเราะกันเท่านั้นเอง
ไม่มีอัน"

"เขาเรื่องมันเป็นอย่างไรนะขอรับ "

"เขาเรื่องนะหรือ เขาเรื่องก็คือฉันรักกับ
ผู้หญิงคนหนึ่ง แล้วไปวิวาทกับผู้ชายอีกคนหนึ่ง คอย
เรื่องผู้หญิงคนนั้น จนถึงผู้ชายคนนั้นกับฉัน สู้กัน
ควยกลืนยาพิษ เรื่องนี้ภายหลังมา ฉันก็เรียกของ
ฉันเองว่า 'เรื่องสู้กันควยกลืนยาพิษ' เหมือนกัน"

"ท่านไปพูดเล่าที่เคียวเกิดขอรับ พวกผมกระ-
หายเต็มทีแล้วละ"

เมื่อพวกเราขยับขันชะบอเข้าคั้งนี้แล้ว เมเยอ-
โมลินชันก็เล่าเรื่องอันนาพิศวง แลนาหัวรอดคั้งตอ
ไปนี้ :-

เรื่องของฉันนี้เป็นเรื่องแต่ฉันยังหนุ่ม...

และตอจากนั้นก็เป็นเรื่องที่ เมเยอโมลินชัน เล่าให้เพื่อน ๆ รวมทั้งตัว "ข้าพเจ้า"
ควย เป็นการเล่าไปตลอด โดยไม่มีผู้ฟังอยู่ ตามสอดแทรกขึ้นเลย จนเมเยอโมลินชัน
เล่าจบลง "ข้าพเจ้า" ก็ทำหน้าที่ตอ ว่า

เมื่อเมเยอโมลินชันเล่าเรื่องปลาคจบแล้วคั้งนี้
พวกเราก้ถามว่า "ก็เมื่อยานันก็ขนมูบั้งเปลา ๆ ก็
ๆ คั้งนั้น อะไรเล่าขอรับ ที่ทำให้ท่านเจ็บปวด
ไว้วายไปถึงกับจะตายเอาจริง ๆ "

เมื่อจบการสนทนาในเรื่องนี้แล้ว "ข้าพเจ้า" ก็กล่าวปิดเรื่องให้ ว่า

เรื่องที่ข้าพเจ้าเล่ามานี้ เนื้อเรื่องเป็นของจริง
แต่ ข้าพเจ้าประติคประคอยแพลงความ กับข้อตาง ๆ

เท่านั้น ชื่อคนที่เรียกมาในนี้หาใช้ชื่อแท้ของคน
พวกนั้นไม่ เขาพาเขาเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ เพราะ
เขาใจว่า ถ้าเราจะเอาชื่อจริง ๆ ของเขา
เรื่องนี้จะสนุกขึ้นไปอีกก็หาไม่
ในที่สุดนี้ เขาพาเขาขอโอกาสแสดงความยินดี แล
ขอบใจท่านทั้งหลาย ผู้ได้อ่านเรื่องนี้มาจนตลอด
กาย

เรื่องนี้มีกลวิธีในการดำเนินเรื่องที่เรารู้สึกของผู้อ่านใหญ่รู้สึกตื่นเต้น
โดยเก็บความจริงเกี่ยวกับเรื่องยาพิษไว้มาก่อน พรรณาความรู้สึกและอาการต่าง ๆ
ของเมเยอโมลินันท์ ใหญ่อ่านคิดว่า ใดกินยาพิษเข้าไปจริง ๆ แล้ว แล้วจึงได้คลี่
คลายความจริงในภายหลัง โดยตัวละครในเรื่องเองว่ายาพิษนั้นแท้จริงก็คือ ขนมบึง
นั่นเอง (นึกกับเรื่อง "แม่สื่อกระตาด" ที่ผู้คิดคลายความจริงใหญ่อ่านใครุ้เป็น
คนอื่น ที่ ๆ ก็ไหลขึ้นมาในเรื่อง)

เรื่อง "คนร้ายปลายคี่" เริ่มต้นกล่าวถึงทาง ทางหนึ่ง มีกิจการก้าวหน้า
แล้วกล่าวถึงตัวนายห้าง ค่อมามีเพื่อนมาหา กำลังคุยกันอยู่ก็ได้รับบัตรเชิญไปกิน
เลี้ยง ซึ่งตรงกับวันทีนายห้างผู้นั้นตั้งใจไม่ไปไหน ๆ ที่เป็นการสนุกรื่นเริง เพราะ
เป็นวันที่ระลึกวันตายของสุนัขที่นายห้างถือว่ามีคุณค่าต่อตน ได้ตายแทนตน เพื่อนที่มา
หา จึงขอให้เล่าเรื่องให้ฟัง เรื่องนี้ในส่วนเริ่มต้น มีความเกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่อง
อยู่เหมือนกัน เพราะผู้แต่งตั้งใจบอกกล่าวใหญ่อ่านใครุ้จักตัวละคร และฐานะ การ
งาน และความเจริญในค่านการงาน เป็นการปูพื้นไว้มาก่อนที่จะใครุ้เรื่องสวนต่อ ๆ ไป
และจะเฝ้ามองเห็นว่าการตายของสุนัขของนายห้างนั้น เป็นคุณค่านายห้างเพียงใด นี้
เป็นกลวิธีที่น่าสนใจในการแต่งของเรื่องสั้นเรื่องนี้

อย่างไรก็ดี กลวิธีการแต่งของเรื่องนี้ มีลักษณะที่เห็นได้ชัดว่าจงใจยึดเยียด
รายละเอียดใหญ่อ่านใครุ้ได้เข้าใจภูมิหลังเป็นธรรมชาติอย่างค่อย ๆ อันทำให้เกิดความ
รู้สึกเสียตายน่าทอนเริ่มเรื่อง เริ่มได้ก็ และน่าสนใจก็อยู่แล้ว แต่ข้างในเรื่องทำให้
รู้ว่า ผู้แต่งมีมือตกไป เมื่อเพื่อนขอให้นายห้างเล่าถึงการที่ สุนัขช่วยชีวิตและถือ
วันตายของสุนัขเป็นวันที่มีความหมายวันหนึ่ง นายห้างก็ได้กล่าววว่า

ฉันจะต้องเล่าแต่แรกเริ่มเดิมที แต่ครั้งบิดา
ฉันมาก่อนเพราะถ้าจะเล่าเอาตรงเวลาที่เกิดเหตุ
ที่เคียว ก็จะทำให้ท่านเห็นไปว่า ฉันเมื่ออยู่เมือง
นอก คงเป็นคนอะไรไม่รู้ ไม่มีเพื่อกเล่าเหลากอ,
เคยทำการทำงานมา นับเขาในพวกสุวระเลวไม่
มีอะไรเป็นหลักฐาน คือพวกที่สิ้นคิดอยู่ในประเทศ
โน้นไป เพราะท่านกับฉันถึงจะเป็นคนชอบพอสันท
จิตชมกันถึงกว่าคนอื่นก็จริง แต่ท่านยังไม่ทราบเลย
ว่าพงษ์เขาเหลากอของฉัน เมื่ออยู่เมืองนอกเป็น
อย่างไรกัน เพราะฉะนั้นฉันจะต้องเล่าแต่แรกเริ่ม
เดิมทีมาที่เคียว^{๒๔}

เมื่อจบเรื่องที่นายห้างเล่า เพื่อนที่มาหาที่ว่า เห็นเรื่องแปลกก็ ขอนำ
ไปเขียนลงพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณ (ซึ่งลงเรื่อง "คนร้ายปลายคี่" นี้)

นอกจากเรื่องสั้นที่ออกมาในรูปของเรื่องเล่าสามลักษณะดังกล่าวมาโดย
ละเอียดแล้วนั้น ก็มีเรื่องที่ไม่ได้เป็นเรื่องเล่าที่เล่าโดยตัวละคร ผู้แต่งดำเนิน
เรื่องไปเลย มีอยู่ ๒ ลักษณะ

ลักษณะที่ ๑ ผู้แต่งจะปรากฏอยู่ในเรื่องด้วย บางเรื่องแสดงตัวชัด ตัว
อย่างเรื่อง "ชายชีวิตให้แกหญิงสาว" ผู้แต่งปรากฏในตอนต้นเรื่อง ดังนี้

เรื่องนี้เป็นเรื่อง "อนาถวิคต" คำฝรั่งเรียกว่า
แทรกจืด เป็นเรื่องนุสาสุกตสยอาชนิคุณหนึ่ง ครั้นจะนำ
มาลงพิมพ์ง่าย ๆ นานาถวิคต แต่คณะกุลสตรีก็นับ
ว่าเป็นหนังสือแข็งแรง และอ่านก็คงเป็นคุณมีความ
คิดหนักแน่น จำเราจะนำเรื่องนุสาสุกตสยอาชนิคุณทั้ง
เล่มเป็นประเดิมในอนาถวิคตเสียสักเรื่องหนึ่งก่อน^{๒๕}

^{๒๔}"คนร้ายปลายคี่," วชิรญาณ, ๓ ตอน ๑๔ (กุมภาพันธ์ ร.ศ.๑๑๔),

^{๒๕}"ล้นใจ"/นามแฝง/, "ชายชีวิตให้แกหญิงสาว," เรื่องเดิม, ๒๐๑.

ในเรื่อง "จะพูดความลับให้หูคนที่แจ่ม" ผู้แต่งไม่ได้ออกตัวอย่างเด่นชัด ใดแต่
ใช้คำและสำนวนสอศแทรกแซงพอให้เห็นว่า ผู้แต่งยังอยู่ใน ดั่งตัวอย่าง

ยังมีชายผู้หนึ่งชื่อ เรือบงเสียบง ไร จำก็ไม่ได้ ทอง
ตั้งชื่อให้ใหม่วานายเปอว เพื่อนเป็นคนเกกมะเหรก

ไม่เขาเรื่อง.....

ยังมีชายผู้หนึ่งชื่ออะไรก็จำไม่ได้อีกนะแหละ นิกชื่อ
ให้ใหม่วานายเปอว.....

อยู่มานานหนึ่ง จึงไปหาเพื่อนเกลอซึ่งเป็นที่รัก นิกวา
เขาชื่อแจว เก๊ก^{๒๖}

...ในขณะที่เมื่อนายเปอวจัดการปิกุประทุนั้น มีชาย
คนหนึ่งชื่อนายเหวอเยื่อ (นิกในหอรกนะ) เดินมา
ข้างหลังชายสองคนนั้น...^{๒๗}

ในตอนจบของทั้งสองเรื่อง ผู้แต่งมิได้แสดงตัวอีก สำหรับเรื่อง "จะพูดความลับ
ให้หูคนที่แจ่ม" นั้น มีลักษณะที่ผู้แต่งตั้งใจจะให้เป็นเรื่องขบขันแฝงอยู่ โดยดูจาก
สำนวนที่สอศแทรกเข้ามาในเรื่อง และการตั้งชื่อตัวละคร ซึ่งทั้งสองลักษณะไม่ได้
มีในเรื่องอื่น ๆ จึงเป็นลักษณะที่แปลกออกไป

ลักษณะที่ ๒ ในประเภทเรื่องสั้นที่ผู้แต่งดำเนินเรื่องไปเลย มิได้เป็นการ
เล่าเรื่องโดยตัวละครในเรื่องนั้น ผู้แต่งมิได้ปรากฏ หรือแสดงตัวอยู่ในเรื่องนั้น ๆ
เลย ในส่วนที่เป็นการพรรณนาความใหญ่ความรู้เรื่องราว เหตุการณ์หรือรู้จักตัว
ละครก็ออกมาในลักษณะของส่วนที่อยู่ในเรื่องเอง โดยผู้อ่านไม่เกิดความรู้สึก
กำลังฟังนาย ก หรือ นาง ข เล่าเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง หรือที่เกิดขึ้น
กับนาย ค ใหญ่อ่านฟัง ตัวอย่างของเรื่องสั้นที่มีลักษณะดังกล่าว ได้แก่ "ทำตามฝัน"
"เกิดพันคู่สร้าง" และ "คุณย่าเพ็ง"^{๒๘}

เรื่อง "คุณย่าเพ็ง" เริ่มเรื่องว่า

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน,

^{๒๘} "เขี้ยวหวาน"/เจ้าพระยาฯธรรมศักดิ์มนตรี/ "คุณย่าเพ็ง," หนังสือสนทน,

พอหมอกุศลบ้านเดิมอยู่บ้านหม้อ แล้วชายที่
ไปอยู่ที่โบสถ์พราหมณ์ แล้วถูกไลมาอยู่ถนนใหม่
แล้วหนีรถไฟมาอยู่พาหุรัดนี้ เคี้ยวมันกตามแ
มาอีก...

จบเรื่องราว

คุณยาเพ็งก็เงยบหายไ้ตั้งแต่วันนั้น บางทีจะ
กำลังเที่ยวหาหมอกุศลอยู่ พอหมอกุศลเลยชาย
ทองฟาดเคราะห์ที่โลกาไร ๑๗ บาท สลึงเฟื่อง
๒ อัฐ จึงเป็นที่สุดของเรื่องคุณยาเพ็ง

เรื่อง "เกิดทันคู่สร้าง" เริ่มเรื่องราว

นายอุยเป็นหมอยาอันมีชื่อเสียงไ้คนหนึ่ง แต่
ไซศารุชาวไทยรักษาไ้ทั้งไซเจ็บโรคต่าง ๆ ทั้งเด็ก
และผู้ใหญ่ ชายแลหญิง...

จบเรื่องราว

...แม่จูนจึงอยู่บ้านนั้นเป็นปรกติมา จนทราบ
หนาเขียววันคอยลือกออกเกือบจะเป็นหน้าขาว ๆ
งามจับตาคุณหลวงขึ้นบาง

เรื่อง "ทำตามฝัน" เริ่มเรื่องราว

ถ้าจะพูดตามชาวสวน อ่ำแดงสุดหมายก็เป็นผู้
คนมีอันจะกิน ยศในแถบนั้นแก็เป็นผู้ถึงคุณแม่ กล้วย
สวนแก็มีหลายชนิด ยังมีเงินเก็บไว้มางฝั่มไว้มาง
ลือกกันวาทังหาบ...

เป็นการเริ่มเรื่องโดยไม่มีอารมณ์เลย - ส่วนตอนจบเรื่องก็จบเรื่องด้วยเนื้อความ
ของตัวเรื่องเอง ว่า

...นายจูนกับหวงจึงเป็นอันตกลงแต่งงานกัน
ในเคื่อนยนั้น ตั้งแตอยู่ด้วยกันมาจนบัดนี้ ก็มี
บุตรแล้วถึง ๒ คน หัว ๒ หัว แตคนละหัวเท่านั้น
สวนมรรทุกไ้จะไ้ไปจากกรุงเทพฯ ๗ นั้น ก็ยังเงย
อยู่ แตนั้นแตละตั้งแต่วันนั้นมาถาจะนับก็ยังไม่ถึง
๔ ปี

จะเห็นได้ว่าทั้งสามเรื่องนี้เป็นการเสนอตัวเรื่องสั้นแท้ ๆ ไม่มีผู้นิพนธ์มา กล่าวอารัมภบท เปิดเรื่อง และปิดเรื่องให้ สองเรื่องนี้นับเป็นเรื่องที่อยู่ในระยะปลาย ๆ ของช่วงเวลาที่กำลังกล่าวถึงเรื่องสั้นในระยะปี พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๔๕๕ หลังจากหนังสือวชิรญาณวิเศษมา

คำนำนวนภาษาที่ใช้ในเรื่องสั้นในช่วงนี้ จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า นวนภาษามีลักษณะเป็นภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียน มีการพยายามถ่ายทอดเสียงและสำเนียงตามที่พูด หรือที่ส่งสำเนียงกันจริง ๆ เช่นการออกเสียงคำโดยใส่อาวรณ์ ตลอดจนคำอุทาน และคำลงท้าย ตัวอย่างเช่น

.. "เฮ้อ มีเสียงแรงที่ตึงให้เพนกำนันพันนายบ้าน
ยั้งนั้นสินาญรายชากนุทายมาหลายวันแล้วยังไม่ได้อะไร"
ทานคุณหวัดที่เคียว "สา คัดสินมาจกคาคสินบุนุเขาไม่ได้อะไร"
หรือหา ยัง งี้ หือ ... ไปคิดอานกันโหดเคาเงื่อน
มา ไป พากัน ไป เถอะ.....อะไรนิกก็จับไม่ได้อะไร
โรหนดยกไม่รูรูองรูรอย มันจะจุมงามเพนทอยจับ
หลักออยู่ละวา...

(เรื่อง "จะพูดความลับให้พุกที่แจ่ง" หน้า ๑๐๑๖)

และ

"แ่นะ หือ ะ คน มั่ง มี ยัง พูก จน จะ มา แตง กะ คน จน ยัง
ฉิน ยัง งิ ไค ทอ ง ไป หา ที่ ทัน มั่ง มี ค ว ย กัน ถึง จะ ถู ก"

...มันยังเดือนอายุนนา...

...ฉันฮุยม...

(เรื่อง "ทำตามฉัน" หน้า ๑๒๒)

แม้เรื่องสั้นส่วนใหญ่จะมีลักษณะสำนวนภาษาเป็นภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียนดังกล่าวกว่า แต่ก็ยังมีข้อยกเว้นสำหรับบางเรื่อง สำนวนไม่เป็นภาษาพูดอย่างธรรมชาติ สำเนียงคำเพียงออกมาในรูปภาษาเขียน เช่นในเรื่อง "แม่สื่อกระดาค" และเรื่อง "เกิดทันคู่สร้าง" ตัวอย่างจากเรื่องหลัง เช่นว่า

ทานวา ; มารดาหลอนมีตัวแล้วธาจะ

หญิงสาว ; จะมี ถา ไม มี ค ฉิน ไม ท ว รา บ , แ ท ว า ตัว
คิดตัวไม่มีสักคนเลยชะ

นอกจากนี้ยังมีสำนวนที่เป็นคำอุทานเช่น อู๋อู๋อู๋ (ในเรื่อง "แม่สื่อกระตาด" และ "เจียนจะต้องเป็นโทษ") พ้อเหย (ในเรื่อง "ทุกชะโศก ทุกชะฐานัน" เช่นว่า จะรีบร้อนไปข้างไหนพ้อเหย ไครนี้พ้อเหย ปล่อยชีพ้อเหย เห็นดีหรือพ้อเหย)

การใช้สรรพนามในเรื่องสั้นในช่วงนี้ มีแตกต่างกันไปมากมาย ได้แก่ สรรพนามบุรุษที่ ๑ อีฉัน คีฉัน ซ่า ซ่าเจ้า (คำนี้มีแต่ใน "ทุกชะโศก ทุกชะฐานัน")

กู ไต่เท้า กระดม ฉัน ฉม เรา

สรรพนามบุรุษที่ ๒ หาน เจ้า เอง คุณ หลอน มิ่ง พ้อ นาย เพื่อน
เกลอ ล้อ (ใช้เมื่อพูดกับคนจีน) คำเรียกตามบรรดาศักดิ์
เช่น คุณหลวง คุณพระ นอกจากนี้มีคำว่า พี่ติด

การวางรูปแบบทสนทนาในเรื่องสั้นในช่วงนี้ ส่วนใหญ่จะแยกออกมาจากบทพรรณนา โดยมีเครื่องหมายอัญญูประกาศกำกับ เห็นได้ชัดเจน ส่วนที่เป็นคำโต้ตอบสั้น ๆ มักวางรูปแบบบทเจรจาในบทละคร คือ บอกชื่อ (เช่น หมออู๋-แมจวด, หวง-นายจุน) หรือบอกฐานะผู้พูด (เช่น ตัว-เมีย) แล้วเป็นคำพูดที่โต้ตอบกัน โดยไม่ต้องมีคำบรรยายกิริยาอาการแทรก ซึ่งเป็นการทำให้ผู้อ่านตามเรื่องตามคำสนทนา โต้ตอบของตัวละครได้อย่างรวดเร็ว เรื่องสั้นช่วงนี้ยังมีอยู่บ้างเหมือนกัน ที่ไม่แยกบทสนทนาจากบทพรรณนาเป็นบันทึก หรือเป็นย่อหน้าให้เห็นชัด แต่ก็ใช้เครื่องหมายอัญญูประกาศกำกับ และมีประเภทที่ไม่ใช้ทั้งเครื่องหมายอัญญูประกาศกำกับ ทั้งไม่แยกบทสนทนาจากบทพรรณนาให้อยู่คนละย่อหน้าหรือคนละบันทึก เช่นเรื่องติดไปเป็นพิศ มีปรากฏอยู่เพียงเรื่องเดียว คือ "จะพูดความลับให้พู่ท่แจ่ง" ทั้งเรื่องมีย่อหน้าเดียวในตอนต้นเท่านั้น ส่วน "สอนขุมทรัพย์ของคนตระหนี่" ยังมี ๓-๔ ย่อหน้า เครื่องหมายอัญญูประกาศที่มีอยู่ในเรื่องที่มีได้แยกบทสนทนา และมีได้ใช้ใส่กำกับบทสนทนา จะถูกนำไปใช้สวมข้อความที่ผู้แต่งต้องการจะเน้น เช่นในเรื่อง "แม่สื่อกระตาด" มีข้อความที่ให้เห็นการใช้เครื่องหมายอัญญูประกาศเพื่อเน้นคำ หรือเน้นความ

...ข้างเถอะอย่าถือเลย สูงท่ายก็เหมวว่า
"กิเลสหนา" เท่านั้นเอง (หน้า ๔๖๐)

...เราควรจะรู้สึกพอใจใจว่า "ทำอะไรเบา
ความไม่ศิโรราบ" (หน้า ๘๗๒)

การใช้เครื่องหมายวรรคตอน มีช้อยส์มากในเรื่องสั้นช่วงนี้ มีเครื่องหมาย
อัศเจรีย์ (!) เครื่องหมายจุลภาค (,) เครื่องหมายอัฒภาค (;) เครื่อง-
หมายจุดคู่ (:) เครื่องหมายปรัสนีย์ (?) และจุดจบประโยค (.) เป็นต้น
เข้าใจว่าเป็นการปรับรูปแบบเหล่านี้ในงานเขียนมาจากทางตะวันตก ด้วยเหตุดังที่ได้
กล่าวไว้ข้างแล้วว่า ระยะเวลาที่มีผู้ไปศึกษาต่อในต่างประเทศมากมาย เมื่อกลับมาได้
นำแบบแผนค่านต่าง ๆ จากทางตะวันตก รวมทั้งค่านการประพันธ์ด้วย เขามาเผยแพร่
ในเมืองไทย

ค่านตัวละครในเรื่องสั้นในช่วงนี้ เป็นตัวละครที่สมจริง คือตัวละครที่ถูก
กำหนดขึ้นมา ผู้อ่านสามารถพบเห็นได้ รู้จักได้ ในชีวิตประจำวันตามที่ต่าง ๆ
เป็นบุคคลที่มีอยู่ได้จริง เช่น ชาวสวน (นายจุน-หวง-คุณแม่มืด) หมอ (หมอลุย)
หญิงยากไร้ที่เที่ยวเรร่อนไปทำงานตามบ้านคนมีฐานะ (แม่จุน) กัปตันเรือ นายห้าง
คนเผ่ายาม หมอความ ตลอดจนชาวบ้านธรรมดา (นายเท็ง-นายสำอาง-แม่ละมอม
ในเรื่อง "ตายเพราะความรัก") เป็นต้น

การเสนอตัวละครในเรื่อง วิธีการนำตัวละครลงมาในท้องเรื่อง และการ
วาทลักษณะอุปนิสัยของตัวละคร ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในบทนี้ ข้อ ๔.๒.๒ เรื่องสั้น
ระหว่างปี พ.ศ.๒๔๔๖-๒๔๗๕ ลักษณะค่านตัวละคร

ข้อที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องสั้นในช่วงนี้คือ

๑. มีเรื่องที่ใช้ตัวละครเป็นชาวต่างชาติ ตัวอย่างที่ยกมา ๒ เรื่อง คือ
"สู้กันด้วยกลืนยาพิษ" กับ "คนร้ายปลายคี่" ตัวละครที่เกี่ยวของและเป็นผู้นำเรื่อง
มาเสนอให้ได้อ่านกัน เป็นคนไทย เรื่องแรกก็นำมาเขียนเล่าสู้กันทั้ง เรื่องหลัง
ขอมมาเขียนลงในวารสารธรรมด ๆ

๒. มีเรื่องที่แฝงน้ำเสียง (tone) เสียดสีไว้อย่างเห็นได้ชัด ขณะเดียวกัน
ก็ต้องการให้ผู้อ่านได้รู้สึกชื่นในความเชื่ออย่างโหลหลงในเรื่องความฝัน มิได้
เสียดสีอย่างจะใหญ่สีกว้าเป็นเรื่องราวแรง จริงจัง ดังเรื่อง "ทำตามฝัน"

๓. มีการเสนอตัวละครชนิดที่ยากแก่การตัดสินว่าเป็นคนดีหรือไม่ดี (เช่น ตัวละครในเรื่อง "เกิดทันคู่สร้าง") เสนอพฤติกรรมของตัวละครที่ยากแก่การตัดสินว่าดีหรือถูก (เรื่อง "คุณยาเพ็ง") อีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า แก่นเรื่องไม่ได้มุ่งสอนว่าไหนดี ไหนชั่ว ไหนถูก ไหนผิด แต่ทิ้งให้ผู้อ่านขบคิดเอาเอง โดยใช้สถานการณ์ และสิ่งแวดล้อมประกอบ

๔.๒.๒ เรื่องสั้นระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๕๖-๒๔๙๕

เรื่องสั้นในช่วงนี้มีลักษณะแก่นเรื่อง รูปแบบการเสนอเรื่อง กลวิธีในการแต่งและการดำเนินเรื่อง การกำหนดตัวละคร และการเสนอตัวละครตลอดจนสิ่งที่น่าสนใจอื่น ๆ ที่ปรากฏในเรื่องสั้น ดังนี้

ด้านแก่นเรื่อง ในช่วงนี้เรื่องสั้นส่วนใหญ่มีแก่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรัก โดยเสนอออกมาในเรื่องเป็นหลายลักษณะด้วยกัน นอกจากแก่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรักโดยเนหาความรักอันสูงส่ง แล้วยังมีแก่นเรื่องที่มุ่งแสดงถึงปัญหาชีวิตสมรส และปัญหาครอบครัว แก่นเรื่องที่สะท้อนสังคม ตลอดจนแก่นเรื่องที่มุ่งเสนอความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในจิตใจของตัวละคร ก็ปรากฏในช่วงนี้ด้วย จะได้ว่าถึงลักษณะของแก่นเรื่องของเรื่องสั้นในช่วงนี้โดยละเอียด ดังนี้

๑. แก่นเรื่องที่เกี่ยวข้องความรัก แก่นเรื่องแนวนี้มีลักษณะที่เห็นได้ว่าเป็นพัฒนาการจากช่วงก่อน ๆ คือ

๑.๑ มุ่งเสนอความรักประเภทที่สมหวัง และองค์ประกอบอื่น ๆ ของเรื่องสั้น เช่น ฉาก บรรยากาศ ถ้อยคำสำนวน ทำให้เรื่องมีลักษณะเป็นเรื่องรักหวานหรือรักกระจุ่มกระจิม เช่นเรื่อง "ปริกามาสถาน" "สุจริตจา" "บุญบันดาล" หรือเป็นเรื่องที่ไม่ถึงกับจะเรียกว่าเป็นเรื่องขบขัน เพียงแต่เขาลักษณะเรื่อง "เบาสมอง" เช่นเรื่อง "กลายเป็นซอณกล" ซึ่งสำหรับเรื่องนี้ การวางโครงเรื่องโดยมีการใช้อุบายของตัวละคร ทำให้เรื่องสนุกสนานขึ้น เรื่อง "แม่สื่อกระตาค" ก็มีลักษณะแก่นเรื่องและวางโครงเรื่องให้มีการใช้อุบาย เช่นเดียวกับ "กลายเป็นซอณกล"

๑.๒ มุ่งเสนอความรักประเภทที่ไม่สมหวัง โดยมีสาเหตุและอุปสรรคต่าง ๆ กันไป คือ

ก. คุณธรรมของตัวละครเองในเรื่อง "ใจผู้ชาย" ชายผู้นี้จะได้แต่งงานกับนางเอก ยอมเสียสละนางเอกให้กับชายคนรักของเธอไป เรื่องนี้แก่นเรื่องมุ่งแสดงถึงคุณธรรมของตัวละคร แต่ก็สามารถมองได้ว่า เหตุที่จะทำให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นการเสียสละขึ้นก็เพราะ ฝ่ายหญิงมิได้รักชายผู้เสียสละเลย เป็นความรักของชายผู้เสียสละเพียงฝ่ายเดียว

ข. ผู้ถูกปองรัก เป็นคนมีเจ้าของแล้วทั้งเรื่อง "แม่ล่าอาง" แก่นเรื่องก็คือ ตัวเอกไปหลงรักหญิงหนึ่ง ซึ่งมารู้ในภายหลังว่าเธอแต่งงานแล้ว อีกประการหนึ่ง ผู้แต่งต้องการจะจบเรื่องแบบพลิกความคาดหมายด้วย

ค. พ่อแม่ไขว้ชี "คลุมถุงชน" ยกลูกสาวให้แก่ชายที่ถูกสาวมิได้รักใคร่ชอบพอ ดังตัวอย่างเรื่อง "ฐานะกับความรัก" จากโครงเรื่องของเรื่องนี้ ฉากเป็น ๆ อาจเห็นได้ว่าอุปสรรคของความรักระหว่างเพ็ญศรี และ เสริญ คือ "ฐานะ" ด้วย เสริญมาอยู่ในบ้านของเพ็ญศรีในฐานะของคนรับใช้ แต่ในตอนแรกเท่านั้น ภายหลังต่อมาได้ทำงาน "รับราชการอยู่ห้องสรรพากร รับพระราชทานเงินเดือน ๕๐ บาท" และ "ก่อนนี้เพ็ญศรีเคยเรียกว่าหนูของเธอสื่อเสริญเฉย ๆ เวลานั้นหลอนไสยหรือคุณนำหน้า ซึ่งจากการเรียกเช่นนั้นเราก็อทราบใจแล้วว่าเสริญพ้นจากขีดคนใช้จุดที่เป็นมาก่อน" นอกจากนี้ บิดาของเพ็ญศรีก็รักและเมตตาเสริญมาก "เพราะท่านได้เห็นความประพฤติอันสุภาพ และนิสัยใจคออ่อนโยนของเสริญ... ท่านเคยคิดว่าเสริญถูกเสกสรรโดยพระเจ้าให้มาเป็นบุตรของท่านเองด้วยคนหนึ่ง" ฉะนั้น ปัญหาที่ว่าอุปสรรคของความรักจะเป็นเพราะเสริญอยู่ในฐานะคนใช้ต่ำกว่าเพ็ญศรี ก็หมดไป การที่หลวงประสิทธิ์ยกบุตรสาวให้ ร.ต.ผดุงที่มาสู่ขอ ก็ด้วยไม่รู้เรื่องราวระหว่างเสริญกับเพ็ญศรี และปัญหาก็คืออยู่ที่ว่า หลวงประสิทธิ์มิได้คิดจะถามความสมัครใจของบุตรสาวเลย ตกหลงยกให้ ร.ต.ผดุง ราวกับเป็นเจ้าของชีวิตของบุตรสาวที่ชนะของพ่อแม่ในแง่ดี สะท้อนออกมาในเรื่องอ่านเล่นจำนวนไม่น้อย

เรื่อง "ข้อสงสัย" เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจและทัศนะเกี่ยวกับการ "คลุมถุงชน" มาเป็นแก่นเรื่อง โดยเสนอความคิดคัดค้านการคลุมถุงชน แต่ก็มีได้ คัดค้านหรือต่อต้านอย่างรุนแรงนัก เสนอความคิดเห็นคัดค้านออกมาในรูปของคำ สนทนาทำนองปรารภปรึกษากัน ดังนี้

"ก็แปลกที่ผู้ใหญ่มักชอบใช้วิธีบังคับหัวใจเด็ก ๆ เสมอ"

"พอแม่ยกหูหวังคือบุตรธิดา แค่มักเอาแต่ใจคน เป็นประมาณไม่ค่อยยอมฉัน เรื่องอย่างนี้เคยได้ยิน บ่อย ๆ เป็นเพราะความคิดของผู้ใหญ่ไปทางหนึ่ง ความคิดของหนุ่มสาวไปอีกทาง ๑ และหนทางของโลกไปอย่าง ๑ หนทางของความรักไปอีกอย่าง ๑ ผู้ใหญ่พอใจเค็ดตามหนทางของโลก, แต่หนุ่มสาว สมัยเค็ดตามหนทางของความรัก ย่อมขัดกันอยู่เสมอไป ที่ถูกพ่อแม่มาจะยอมฉันผู้ใหญ่เด็กของตนใด, มีสิทธิ์มีเสียงในการ เลือกลงครองบางตามสมควร แต่ ภาทานคือคิงพวกเราซึ่งเป็นลูกหลาน จะพูดโตนยง อะไรรุนแรงนักก็ไม่ได้ นอกจากจะวิ่งวอนตอลสิ่ง คักคีสัทย์ ขอให้พิธิบังคับคลุมถุงชนเสื่อมสูญไปจาก ประเพณีของเราโดยเร็วเท่านั้น"^{๒๔}

เรื่อง "ตายแล้วเกิดใหม่" ของ "แม่นงค" ได้แสดงความคิดที่เป็น ปฏิบัติกษตอวิธีการคลุมถุงชน ว่า

ทำไมข้าพเจ้าจึงแต่งงานกับหล่อน ทั้ง ๆ ที่ไม่ เคยทราบมาก่อนเลยวาลหล่อนรักข้าพเจ้าแท้จริงหรือไม่ คูบอบอเค็ดมหน แต่เป็นความคิดของข้าพ- เจ้าหรือ เปล่าเลย- ข้าพเจ้าควรจะลงโทษทาน ทานเหลาโนน คือผู้ใหญ่ที่เจากจากการจัดการเอง เป็นการบังคับไม่ให้โอกาสกระคิกตัวใด ไมกะนั้น

^{๒๔}พ. เนตรรังษี / พัดน เนตรรังสี/, "ข้อสงสัย," เฉลิมชาติ, ๑

ห้ามแม่กะทึงผู้ที่ไม่ให้เผา ขาพเจ้าเกลียดการ
 คุลมดุงขมูเขนิน และเกลียดมานานูแลว รุสสิ
 ภา การที่รับเด็กหนุ่มสาว ซึ่งยังไม่คนแม่แต่หน้า
 กัน เขาไปอยู่ในห้องเคียว ในท่าความเข้าใจ
 กันเอาเองนั้น เป็นวิธีผิดเกาคร่า และโกล
 อันตรายแก่ชีวิตในอนาคตเต็มที่ ทานเหล่าน
 ทานเขาใจว่าการ ไล่ออกของท่าน จะถูกเสมอไป
 เป็นที่ถูกสมน่าสมเนอ และจะเกิดสุขแต่ผลร้าย
 ทานมองไม่เห็น-ทานไม่พยายามจะเห็น (หน้า
 ๑๒๒-๑๒๓)^{๓๐}

เหตุการณ์ในเรื่องนี้ตั้งแต่คนมา ชี้ให้เห็นว่า พระเอกและนางเอกมีชีวิตอยู่ด้วยกัน
 อย่างทุกข์ระทมขมขื่น เพราะเหตุจากการแต่งงานที่ถูกบังคับ และฝ่ายหญิงไม่ได้
 มีความรักต่อฝ่ายชายเลย อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้จบอย่างมีความสุขเมื่อฝ่ายหญิงได้ให้
 กำเนิดทารก แล้วค้นกันติดตามหาฝ่ายชายผู้ซึ่งหลบหนีหายไป เพราะความผิดหวัง
 ที่จะทำให้ภรรยาเกิดความรักในตน

๒. แก่นเรื่องซึ่งแสดงถึงปัญหาในชีวิตสมรส และปัญหาครอบครัว

แก่นเรื่องแนวนี้นี้ ปรากฏออกมาเป็น ๓ ลักษณะใหญ่ ๆ ด้วยกัน ดังนี้

๒.๑ ปัญหาที่เกิดจากความเจ้าชู้ของฝ่ายหนึ่ง (ฝ่ายชาย) และ/หรือ
 ความหึงหวงของอีกฝ่ายหนึ่ง เรื่องพอลหมอต้ม ตัวทิดชวานเองเป็นคนดี ไม่เจ้าชู้
 แต่ภรรยาซึ่งหึงอย่างเหลือร้าย ส่วนเรื่องซอนกล นายสำรวยเป็นคนเจ้าชู้ และไม่
 อาจทิ้งนิสัยเดิมได้ แม่เมื่อแต่งงานแล้วกับแม่เมกา ส่วนแม่เมกาเป็นหญิงที่เรียบร้อย
 โคร่งเรื่องคือฝ่ายภรรยาเห็นสามีนั่งไกลหญิงอื่น (ทิดชวานั่งไกลโดยบังเอิญบน
 "รถไอ" ส่วนนายสำรวยจงใจเข้าไปนั่งเกี้ยวพาทหญิงอื่นนั้น) ฝ่ายสามีแก้ตัวกับ
 ภรรยาโดยทำอุบายว่า มีคนที่หน้าตาเหมือนตนอย่างไม่มีผิดเพี้ยน แต่ในที่สุดเมื่อ

^{๓๐} แม่อนงค์/มาลัย รุพินิจ/, "ตายแล้วเกิดใหม่," เรื่องเดียวกัน, ๑๒๒-

ถูกฝ่ายภรรยาซ่อนกลอุบายให้ สามีจึงต้องสารภาพความจริง แต่ตอนจบของทั้งสองเรื่อง ผิดกัน นายสำรวจกับแม่เอกกลับคืนกันได้ และนายสำรวจกลับตัวเป็นคนดี ซื่อสัตย์ต่อภรรยา ส่วนทิดชวานโอรชแมครามจนถึงกับทำทารุณกัน แต่เรื่องจบโดยที่มิได้บอกว่า ทิดชวานกับแมครามจะหย่ากันหรือไม่

๒.๒ ปัญหาที่เกิดจากความไม่ซื่อตรงของคู่แต่งงาน ที่มีปรากฏอยู่ในเรื่องสั้นช่วงนี้คือ การที่ฝ่ายภรรมามีฐ เรื่อง "ซุ่มซาม" และเรื่อง "บุพผา" โดยเฉพาะเรื่องหลัง เป็นเรื่องที่หนักและจริงจังมาก แทนเรื่องแสดงให้เห็นว่า การที่บุพผามีฐก็เพราะอุปนิสัยอันแก้ไขไม่ได้ของเขเอง เรื่องนี้มีโครงสร้างเน้นแก่นเรื่องควย คิงนี้

เสียบเมียมิตรมิ่งแม่	เมี่ยมัน ร้ายดา
สละเด็กอย่าหมายชั้น	แข่งสู้
เมียโคไปมีธรรม	เทือกศักดิ์ คนแสบ
ชอบแต่คบ เคียงชู	เสนนี้ดีใจน ^{๑๑}

๒.๓ ปัญหาการเลือกคู่ครองผิด ฐความจริงภายหลังว่าคู่ครองไม่ใช่คนก็อย่างที่รู้แต่ที่แรก เป็นปัญหาเรื่องอุปนิสัยใจคอ และความประพฤติ ซึ่งคู่ก็คล้ายกับปัญหาลักษณะที่ ๑ และที่ ๒ แต่ลักษณะนี้เน้นแก่นเรื่องการเลือกคู่ผิด ใหญ่ผลคือความทุกข์อย่างใหญ่หลวง เรื่อง "ผลแห่งความรัก" นางเอกคือแมละออ เมื่อชีวิตสมรสล้มเหลว ก็เลือกใช้ชีวิตในบั้นปลายด้วยการบวชชี

อีกเรื่องหนึ่งคือ "วางยาเมีย" ซึ่งที่จริงแก่นเรื่องของเรื่องนี้คือ ความพยายามของสามีที่จะหาวิธีฆาตรภรรยาอย่างแนบเนียน โดยที่จะไม่มีใครรู้ว่าตนเป็นคนฆา แต่เหตุที่จะทำให้เขาคิดฆาตรภรรยา ก็เป็นเพราะว่าเขาได้รู้สึกรว่า ตนแต่งงานผิด เลือกคู่ครองผิด ตัวละครของเรื่องนี้ไม่ได้คิดจะหย่าร้าง แต่ต้องการกำจัดภรรยา

^{๑๑} จรัญ ภูษาทิตย์, "บุพผา," เสนาศึกษาและแนววิทยาศาสตร์, ๑๐ ตอน ๔ (กันยายน ๒๕๖๕), ๑๕๖๑. (ดูเรื่องนี้ในภาคผนวก ฉ)

เลขที่เดียว การวางโครงเรื่องของเรื่องนี้ มุ่งใหม่ตอนจบเป็นแบบพลิกความคาดหมายด้วย โดยวางโครงเรื่องว่า หลังจากที่สามีพยายามคิดหาวิธีการขำกรรยาให้แบบเนียน และได้ใช้วิธีเหล่านั้นจริงหลายต่อหลายครั้ง แต่ก็ไม่เป็นผล ในที่สุดภรรยาตกมาตายเอง ขณะที่ไปขี่มาเล่น

แก่นเรื่องที่มุ่งแสดงปัญหาในชีวิตสมรส และปัญหาครอบครัว ในเรื่องสั้นช่วงนี้นั้น จะสังเกตเห็นว่า ส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากลักษณะอุปนิสัย และพฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง โดยเฉพาะระหว่างสามีกับภรรยา เรื่องสั้นในช่วงนี้ยังมีใคร่แกมเรื่องที่มุ่งเสนอปัญหาที่มาจากสาเหตุอื่น โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดจากสภาพเศรษฐกิจ ซึ่งเรื่องสั้นในสมัยหลัง ๆ นิยมใช้เป็นแก่นเรื่องของเรื่องสั้นอยู่ระยะหนึ่ง โดยเชื่อว่าเพราะความยากจนอย่างถึงที่สุด จึงทำให้เกิดเรื่องอย่างนั้น ๆ ดังเช่นเรื่องสั้นส่วนใหญ่ของ "ลาวคำหอม"^{๓๒} เป็นต้น

๓. แก่นเรื่องที่สะท้อนสังคม แก่นเรื่องของเรื่องสั้นประเภทนี้ มุ่งสะท้อนให้เห็นสภาพสังคม ซึ่งอาจเป็นสภาพสังคมในยุคสมัยนั้นจริง ๆ ก็ได้ หรือไม่ก็เป็นแก่นเรื่องที่เกิดจากจินตนาการของผู้แต่ง อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่าเป็นแก่นเรื่องที่มุ่งเสนอสิ่งที่เกิดขึ้นได้เป็นไปได้ในสังคมทั่ว ๆ ไป แก่นเรื่องลักษณะนี้มี ๒ ลักษณะใหญ่ คือ

๓.๑ การหลอกลวง "ตุ้ม-ตุ๋น" กัน ตัวอย่างคือเรื่อง "เกินคาด" ที่แสดงถึงการหลอกลวงเอาทรัพย์สินไปโดยวางแบบเนียนมาก ตัวเอกของเรื่องซึ่งเป็นผู้ถูกหลอกลวงต้องเสียเงินซื้อเพชร มารู้อย่างหลังว่า แท้จริงคือ กระดาษ ไม่ใช่เพชร ไม่ใช่แม่แต่พลอย นายวุฒิ พระเอกของเรื่อง ได้รำพึงในตอนจบว่า

ร้ายอะไร เช่นนี้, ผู้หญิงสาวตัดผมบันทึย มากับ
เด็กนาเอ็นดู ยิวหลอฉนงามราวกับคอกกฤษลาย ตา

^{๓๒}"ลาวคำหอม" นามแฝงของคำสิงห์ ศรีนอก นักเขียนเรื่องสั้นมีผลงานส่วนหนึ่งรวมพิมพ์ในหนังสือชื่อ "ฟ้าบ่กัน" ตีพิมพ์ปี พ.ศ.๒๕๑๔ โดยสำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม ซึ่งทำให้คำสิงห์ ศรีนอก เป็นที่รู้จักแพร่หลาย

คมและคำเป็นมัน ทาทางราวกับสุภาพสตรีชั้นสูง
ๆตา สมนุคคึกกับแขก เป็นนางมารยา จอโอง
ลอลดูงอย่างสุมานยเช่นนี้โคเจียวหรือู เราก็
นับว่าเค็ม แตมาจืดไปโคในคราวน่อยางเกินา
คาค ^{๓๓}

๓.๒ การแก้ปัญหาความจนด้วยการปล้น จี เรื่องสั้นที่มีแก่นเรื่อง
ลักษณะนี้ แมวว่าจะมีเรื่องความจนเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตครอบครัว แต่ก็มีได้
เป็นปัญหาหนักของครอบครัวอย่างที่คุณวิชัยได้ตั้งข้อสังเกตไว้ข้างต้น กล่าวคือ ความ
จนในกรณีดังกล่าวมิได้เป็นความยากจนอย่างชนิดที่เกิดจากสภาพสังคมทำให้จน โดย
การกดขี่ขูดรีดแรงงาน หรือเกิดจากสภาพดินฟ้าอากาศแห้งแล้ง ดังที่ปรากฏในเรื่อง
สั้นส่วนใหญ่ของ "ลาวคำหอม" หากแต่ "ความจน" ในกรณีนี้เป็นความจนที่ไม่ใช่
จนจริง เพราะเป็นความจนอย่างที่ไม่ม่เงินจะได้สร้อยเพชรซึ่งเป็นมรดกตกทอด
มา ดังในเรื่อง "ราคาแห่งสร้อยคอเพชร" และเป็นความจนอย่างที่ว่า "คนขี้เกียจ
ที่สุด" "ผู้ไม่ยอมทำกรงานหาเงินโดยควร" สมควรจะได้พบ สามีภรรยาในเรื่อง
สั้นทั้งสองเรื่อง ไม่ได้เป็นคนยากจนชนิดที่สมควรจะได้รับความสงสาร หรือเห็นใจ
เมื่อทำการปล้น-จี ไป เพื่อแย่งชิงเงินทองจากเจ้าทรัพย์ โดยเฉพาะเรื่อง "ตาย
เพราะความรัก" ถึงกับมีการฆ่าเจ้าทรัพย์ตายด้วย

มีเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่สมควรจะไดกล่าวถึงไว้ ณ ที่นี้ คือเรื่อง "ตายยาก
ตายเย็น ตายง่ายตายตาย" ของ "แสงทอง" โครงเรื่องของเรื่องนี้ มีว่าชายผู้
หนึ่งออกอยากยากจนแสนเข็ญ ไม่มีเงินสักสตางค์แดงเดียวที่จะซื้ออะไรกิน พยายาม
ฆ่าตัวตายด้วยวิธีต่าง ๆ ก็ไม่ตายสมใจสักคราว ครั้นเมื่อมีคนให้ทาน สิบสตางค์
ยากนั้นเลิกคิดที่จะตาย แต่หาทางที่จะกินอะไรสักอย่างที่จะอ้มไปได้นาน ในที่สุด

^{๓๓}พ. เนตรรังษี, "เกินคาด," เสนาศึกษาและแนววิทยาศาสตร์, ๑๐ ตอน
๑๒ (ธันวาคม ๒๕๖๔), ๒๐๑๕.

ไปซื้อเม็ดแมงลักกินหมดทั้งสิบสตางค์ แล้วกินน้ำตามไป รุ่งขึ้นชายผู้นอนตาย เพราะเม็ดแมงลักก็ทะลักออกมาจากร่างกายทางทวารต่าง ๆ แม้โครงเรื่อง จะมีเรื่องความจนเข้ามาเป็นปัญหาในชีวิต แต่แก่นเรื่องของเรื่องนี้คือ ยังไม่ถึงคราวจะตาย ทำอย่างไร อย่างไม่ตาย ครั้นถึงคราวจะตายขึ้นมา ก็ตายเอาไถ่กาย ๆ ทั้งที่ไม่ได้ตั้งใจจะตายเลย สมกับชื่อเรื่องที่ว่า "ตายยากตายเย็น - ตายง่ายตายตาย" และจบเรื่องอย่างพลิกความคาดหมายของผู้อ่านควมมากกว่า ที่จะคิดให้เป็นแก่นเรื่องที่เสนอปัญหาความยากจน

๘. แก่นเรื่องที่มุ่งเสนอความขัดแย้งในตนเองของตัวละคร

แก่นเรื่องแบบนี้มุ่งเสนอการต่อสู้กันระหว่างอำนาจฝ่ายสูงกับอำนาจฝ่ายต่ำ ซึ่งทำให้ตัวละครตัวนั้นเกิดความขัดแย้งกันขึ้นในตัวของตัวเอง และจำต้องตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ผลก็คืออำนาจฝ่ายสูงเป็นฝ่ายชนะ แล้วบุคคลผู้นั้นก็ได้รับผลตอบแทนที่คุ้มค่า เรื่อง "ขอแม่-มหาประหลาด" โครงเรื่องคือหลานชาย บากหน้ามาขอสิ่งสูง ซึ่งเป็นคนมีฐานะดี ลุงปฏิเสธ แล้วตายกระทันหัน พอมีโอกาสเติมข้อความในพินัยกรรม ข้อความที่เติมเป็นขอแม่ของพินัยกรรมที่ทำไว้นานแล้วว่า จะยกมรดกให้หลานคนนี้ทั้งหมด ว่าถ้าเงินอยู่ในที่ที่ลุงวางไว้ ซึ่งหลานชายรู้ที่ ครอบ-ถวน แสดงว่าหลานชายเป็นคนซื่อ จึงสมควรจะได้รับมรดกทั้งหมด แต่ดาเงินขาดหายไปแถมแต่น้อย เท่ากับหลานชายไม่ซื่อ ก็ไม่สมควรได้รับมรดก ตัวอย่างที่แสดงความรู้สึกลุงฝ่ายสูงและฝ่ายต่ำต่อสู้กันในเรื่องนี้คือ

เวลานี้ชีวิตรักที่รักของเขาได้อยู่
ในระหว่างถูกแจกับเงินรายนี้ ถ้าแม่จะ
ไต่ไปเพียง ๑๐ บาท ๒๐ บาท ก็ดีกว่า
ปล่อยให้บุตรรักตายจากอก

ถ้าเขาหยิบถูกแจมาไซ-หยินเงินเคลื่อน
ที่..... เขาไปบุชโมยตามกฎหมาย.....
แล้วเมื่อตนเองอยู่คั้งนี้จะทำลงอย่างไร
ใด..... บิดา..... เขาคิดเสมอว่า

บิดาของเขาเป็นูรราย... .. เขา
 ศึกษาค้นคว้าโดยวิธีที่มานะพรอมทั้งเลือก
 วิชาของบิดาด้วยหรือ... .. คำถาม
 นี้เวียนตอบเวียนถามตั้ง ๑๐๐๐ ครั้งแต่
 เขาก็ตอบไม่ได้... .. ถ้าเขาเอาเงิน
 นี้ไป ๑๐๐ บาท โดยไม่มีใครเห็น แล
 ไม่มีใครรู้ แลโดยเจตนา เพียงขโมยไป
 แยกจนชั่วร้าย ใครจะมาทันสงไสย
 แลมาคืนเสียไม่ได้หรือ แต่เขาก็ทำ
 อดไม่ได้ เมื่อบุตรภรรยาที่รักของเขา
 ทรายไปแล้ว ก็คงเป็นตราประจำตัว
 ตลอดชีวิต ไหนจะนอยใจวาตัวของตัว
 เป็นูรรายตามเหล่าบิดา ไหนจะเสียใจ
 วามมีตัวตน ยิ่งคิดไปยิ่งท้อไปทุกที พอ
 นาฬิกาตี ๕ ทุ่มครึ่ง เขาหมดสติทน
 ความทุกข์ต่อไปไม่ได้ ทั้งหนตัวขาด
 คือเจ้าลูกบุญแจมาลู่ออตรงหน้าไม่ไหว
 เขาจึงมาคิดว่า ถ้าเพียงแต่ ๑๐๐ บาท
 ก็เป็นชะโมยแล้ว เป็นูรรายบิดาแล้วทำ
 ไม่เอาเสียทั้งหมดไม่ได้เจียวหรือ
 ความคิดอันนี้มีอำนาจมากกว่าสติสัมปะ-
 ธิญะ ซึ่งเขาทรงอุยต่อไปไม่ไหว จึง
 ตกลงในใจเพียงแต่กุยืม เอาไปแจก
 เพียง ๑๐๐ บาทก่อน แลจะนำมาคืน
 ภายหลัง แต่คำว่า-กูกับชะโมยมันกอง
 อยู่ในหูของเขา ในขณะที่เมื่อหีบบุญแจ
 ตลอดจนเวลาไขบุญแจ ๖ ทุ่มมีอุกลงไป
 หีบขนานบัตร ๑๐๐ บาทขึ้นมา แลเขา
 จึงถามตัวของเขาเองว่า "ทำไมเพียง
 ๑๐๐ บาท" แต่โดยเจตนามีเท่านั้นเป็น
 ซัดขึ้น เมื่อหีบขึ้นมาแล้วเขารู้สึกว่าตัว
 ของเขาเป็นูรรายเยี่ยงบิดา ซ้ำเสี่ยง
 นาฬิกาที่เดินก๊ก ๆ ๆ นั้นกลวยเป็นคำ
 ว่า "ชะโมย ๆ ๆ ๆ" รัคมากขึ้นทุกที

เขารู้สึกว่าความสัจย์ เกียรติยศของ
 เขาหมดตรงนี่เอง แต่เมื่อมาทล
 คิดถึงดวงตาคำแจ้วแหวบนุบนหงษ์ ๆ
 อยู่แล้ว เขายังรู้สึกพิทักพิพานมาก
 ขึ้น สมองของเขาปั่นควมอ่อนเพลีย
 ยิ่งกระทำไหมคกำล้ง, ยิ่งคิดถึง -
 ความชั่วที่เขาทำครั้งนั้นมันเป็นตรา
 ร่ายท่าดูย เกียรติคุณความดีของคนที่
 มีผู้ชนะเป็นพริก รอคอยอยู่เสียไป
 แล้ว สี่หน้าของเขารู้สึกรอนฉี่ ๆ
 แพบใหม่ควยความอายอดสู พอนาส
 พิกาศียารุง ก็พอมอยหลับไปอยู่กับโต๊ะ
 นั้นเอง เงิน ๑๐๐๐ บาท ก็กองอยู่
 ตรงข้างขวามือ โดยไม่ใคร่คกทลน
 ซาดหายไปสักเกเดียว^{๓๔}

ปรากฏว่าความที่หลานชายยังซ้งใจ ไม่ขโมยเงินจากที่ที่ตุงเก็บ ได้ให้
 ลากให้ผลแก่หลานชาย มีค่าเกินกว่าเงินที่ต้งใจจะขโมยหลายเท่านี้ ก้งข้อความ
 ที่ปรากฏในพินัยกรรมว่า

"เมื่อเปิดของนี้แล้ว " ทนายอ่าน ให้
 ทนายควม นายสุวัศติ ตรวจสอบคณฤกษณ์-
 แจลินชักโต๊ะ ซึ่งขาพเจาวางไว้ในที่วาง
 ปากกานชักโต๊ะเขียนหนังสือของขาพเจา
 มาไซลินชักโต๊ะ ชั้นบนทางขวามือ ดู
 ไม่มีคณฤกษณ์แจ ความที่บอกมาข้างตนแล้ว
 ไหง่คณฤกษณ์คณานายแผน ผู้เป็นหลาน
 ขาพเจา ในลินชักโต๊ะนั้นมีจำนวนเงินอยู่
 ๑๐๐๐ บาท บริบูรณ์ ถ้าและเมื่อเปิดออก
 นับพญจำนวนเงินซาดไปสักเกเดียวแล้ว
 โดยขอเพิ่มเติมแก่พินัยกรรมฉบับนี้ ขาพ-
 เจาขอยกทรัพย์สินสมบัติของขาพเจาทั้งหมด

^{๓๔}ช.ส.บ./นามแฝง/, "ขอแม่-มหาประหลาด," ไทยเอื้อ, ๑๓ (เมษา-

ให้กับโรงพยาบาลปาสตุร์ แต่เขา
และมีเงินอยู่ครบบริบูรณ์แล้ว ให้ถือ
ว่าพินัยกรรมฉบับนี้ใช้ได้ ไทนาย
สวัสดีก็มอบหมายทรัพย์สินสมบัติของชา-
พุกเขา ให้กับนายแผนผู้เป็นหลาน
ชาพุกเขาคนเดียวทั้งหมด และขอให้
นายสวัสดีช่วยแสดงความยินดีแล
อวยพร ให้กับนายแผน ผู้เป็นบุตร
ของมหาโจร แต่กลับกลายเป็นคน
ซื่อสัตย์ โดยไม่มีใครจะนึกฝันเลย
ควย^{๓๕}

เรื่อง "พินัยกรรม" ก็ทำนองเดียวกับ "ขอแม่-มหาประหลาด" กล่าวคือ
พระเอกถูกเพื่อนฉ้อโกง จนตัวเองต้องไปติดคุก เมื่อออกจากคุกมา มุ่งที่จะมา
เพื่อน แต่ก็ยังบังเอิญใจไว้ได้ แล้วกลับเป็นว่าได้ช่วยชีวิตเพื่อนไว้แทน ซึ่งในที่สุด
ก็ปรากฏว่า การทำอย่างนั้นให้ผลดีแก่ตัวพระเอก เพราะทำให้ได้สมบัติทั้งหมด
ของเพื่อนผู้นั้น

เรื่อง "มรดกของพระยาเรื่องเคซ" ก็เช่นกัน แก่นเรื่องของเรื่องนี้อยู่ที่
การต่อสู้กันระหว่างความรู้สึกฝ่ายสูง กับความรู้สึกฝ่ายต่ำ โคร่งเรื่องคือลูกสะใภ้
ปลอมเป็นพยาบาลไปพยาบาลพ่อฉ้อ ซึ่งไม่ชอบลูกสะใภ้ผู้นี้ พ่อฉ้อได้ทำพินัยกรรม
ขึ้นฉบับหนึ่ง ลูกสะใภ้คิดจะทำลาย ควยเกรงวาตนเอง-ในฐานะลูกสะใภ้-จะไม่มี
ส่วนใดอะไรเลย แต่ในที่สุด ความรู้สึกฝ่ายสูงชนะ ไม่ได้ทำลายพินัยกรรมฉบับนั้น
เมื่อมีการเปิดพินัยกรรม ปรากฏว่าพ่อฉ้อโดยกมรดกให้แก่พยาบาล ซึ่งแท้จริงคือ
ลูกสะใภ้ของตนนั่นเอง จึงเป็นว่าลูกสะใภ้ได้รับผลที่ดี เพราะมีไคพ่ายแพะแก่ฉ้อนาง
ฝ่ายต่ำ

ด้านรูปแบบ การดำเนินเรื่องและกลวิธีในการแต่งของเรื่องสั้นในช่วงนี้
มีลักษณะที่ต่างไปอย่างเห็นได้ชัดจากเรื่องสั้นช่วงก่อน ๆ นับตั้งแต่การเริ่มเรื่อง
ที่เดียว

การเริ่มเรื่องของเรื่องสั้นในช่วงนี้แทบไม่มีอารัมภบทเลย แต่จะเปลี่ยน
ไปเป็นการขึ้นต้นด้วยลักษณะใหญ่ ๆ ๒ แบบ คือ

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, ๘-๘.

ลักษณะที่ ๑ ชั้นต้นด้วยบทสนทนาทันที และเป็นบทสนทนาที่มีเครื่องหมาย

อัญญาประกาศกำกับ ดังตัวอย่าง

เรื่อง "บุพผา"

"บุพผา! บุพผา! เปิดประตูที!!" มีเสียง
เคาะประตู และเสียงรอกเรียดกึกก้องกังวานขึ้น
ภายนอก เจ็บ-ไมมีเสียงตอบ ครั้นแล้ว
เสียงรอกเรียดและเสียงเคาะประตูก็ดังขึ้นอีก
เป็นกำรบทที่ ๒ "บุพผา! บุพผาจา!! เปิดประตูให้
ฉันหน่อย คุรี, นอนซีเขาอะไรยังงี้ก็ไม่รู!"

เรื่อง "วางยาเมีย"

"ไม่ไหว, อย่างนี้ละก็ไม่ไหวแน่ ใครมันจะ
ทนไหว "

"ทนอะไรกัน ?"

"ทนแม่พิลาศ-ภรรยาฉันนี่ซี"

"เรื่องราวมันอย่างไร กันรู้งได้ไหม "

"เขาวา 'มีเมียผิด คิคจนเมียตาย' แต่กัน
เห็นจะทนจนเขาหลอนตายไม่ไหว ไม่ไหวแน่"^{๓๖}

เรื่อง "แวนตา"

"ให้ตายโหงซี คิคปานนี้แล้วยังไม่ต้องกลับ
กันนา", เขาก็มนอนบนอยู่ที่ห้องรับแขกพระพิพากษ
"คุณแมก็เปิดไปเล่นไพสบายไป คุณพ่อก็เที่ยว
ศุหรัศุหเรไปสโมสรไหนคอไหนมูรู คุณลูกสาว
ก็เที่ยวคุณนังคุณครสบายไป ปุดอยอายุก็มไวนแหละ
คนเคียวจะนอนเสี่ยก็ไมคิ คองคอยเปิดประตูรับ"^{๓๗}

เป็นต้น

ลักษณะที่ ๒ เริ่มเรื่องด้วยความพรรณนา แต่เป็นความพรรณนาที่เป็น
ตัวเรื่องที่อยู่ตรงต่อองการเสนอเลย ไม่ใช่ความพรรณนาที่เป็นอารัมภบทท่านองว่า

^{๓๖}ร.อ.พ.พลอย พรปรีชา, "วางยาเมีย," เสนาศึกษาและแพวทยาศาสตร์,

๑๐ ตอน ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๔๖๘), ๑๗๔๕.

^{๓๗}"แมลัดคาค"/นามแฝง/, "แวนตา," ไทยเอื้อ, ๘ (มกราคม ๒๔๕๖),

ต่อไปนี้จะเล่าเรื่องของอินัน-ของกระดุมหรือเรื่องที่ไม่ได้ยื่นไค้พิงมา ดังตัวอย่าง
เรื่อง "พอหมอกุม"^{๓๘}

ท่านสมุห์ชวานแปนคนมีนิสัยชอบไปข้าง
ฝรั่ง ๆ แต่ไม่จ้กัถึงคองรับประทานขุนเมบ้ง
คางเขา ยังเชื่อถือในทางเวทมนตคาคดา
แลผี ๆ สาง ๆ อยู่ เมื่อบวชเป็นภิกษุเคย
เล่าเรียนพระปริยัติธรรมแตกฉาน...

เรื่อง "เกินคาด"

นายวุฒิ วุจนานุกรม เลือกไค้รดคันที่
เหมาะใจแลวทรูคูกายลงนั่งครวงมมรด
ควักกลองยาเสนขึ้นมวจากกระเป่าเสื้อ

เรื่อง "วาดนามนุสส์"

เป็นเวลา ๕ ก.ท. ทรงที่เค็กคนุไซ
ประจำสำนักงานหนังสือพิมพ์ศรัสุสาน ไค้
น่านายสันต มีวิทย์ มาหยุดยืนอยู่ที่ประตูของ
บูรณาธิการ แลวเค็กผู้นั้นก็กลับลงไปข้าง
ล่าง...

เป็นต้น

ความพรรณนาในเรื่องเหล่านี้ เป็นความพรรณนาที่เป็นส่วนของผู้แต่ง
มีความพรรณนาอีกแบบหนึ่ง ที่เป็นความพรรณนาของตัวละครในเรื่อง อันถือไค้ว่า
เป็นกลวิธีแบบหนึ่งของการดำเนินเรื่อง แบบนี้ผู้ดำเนินเรื่อง (คือตัวละครที่เป็นผู้
เสนอเรื่อง) จะถ่ายทอดประสบการณ์ ความคิดเห็น ความรู้สึก ที่เป็นส่วนของตน
แท้ ๆ ให้อ่านไค้รับรู้ ที่จริงก็เป็นลักษณะที่ปรากฏมีมาแลวในเรื่องสั้นช่วงก่อน ๆ

^{๓๘}เปล่ง กิษยมุตร, "พอหมอกุม," ศรีกรุง, ๑ ตอน ๕ (พฤษภาคม
๒๕๕๖), ๑๒๕๕.

^{๓๙}พ. เนตรรังษี, "เกินคาด," เรื่องเดิม, ๒๐๐๘.

^{๔๐}กุหลาบ สายประดิษฐ์, เรื่องเดิม, ๑๐ ตอน ๑๓ (กรกฎาคม
๒๕๖๕), ๑๐๓๘.

แต่ส่วนประกอบอื่น ๆ ที่ปรากฏในเรื่องสั้นมีส่วนทำให้เห็น และรู้สึกถึงความแตกต่างบางประการระหว่างเรื่องสั้นที่ใช้กลวิธีในการเสนอเรื่องแบบเดียวกัน แต่ต่างสมัยกัน ซึ่งผู้วิจัยจะไต่ถวิลถึงในส่วนที่ว่าควยวิวัฒนาการของเรื่องสั้นในด้านต่าง ๆ ในบทที่ ๕

ตัวอย่างเรื่องสั้นที่เริ่มเรื่องด้วยความพรรณนา ดังที่ได้อธิบายไว้ข้างต้น

เช่น

เรื่อง "แม่สาวอ่าง"

ตามปรกติข้าพเจ้าไม่ใช่คนที่ชอบเที่ยวเตร่
กลางคืนเลย ปีหนึ่งดูหนังอย่างมากที่สุดไม่เกิน ๒
ครั้ง ยิ่งละครยิ่งแล้วใหญ่ทีเดียว เกือบพูด
ไควว่าไม่เคยดูเลย เพราะนิสัยไม่ใคร่ชอบ^{๑๐}

เรื่อง "ตายแล้วเกิดใหม่"

หลอนงามหนึ่งไม่มีสอง - - ความงามของ
หลอนเป็นสิ่งที่ผู้ชายเราจะลืมไม่ได้ ความแครง
แห่งใจของข้าพเจ้า เคยขาดสะบั้นลงเพียงการ
ชำเลื่องของหลอนแปลบเดียว...^{๑๒}

อย่างไรก็ดี แม่ลักษณะของเรื่องสั้นส่วนใหญ่จะเป็นดังที่ไต่ถวิลแล้ว แต่ก็ยังมีลักษณะของเรื่องสั้นช่วงก่อน ๆ หลงเหลือมาบ้าง แต่เป็นส่วนน้อยมาก เมื่อเทียบกับลักษณะของเรื่องสั้นส่วนใหญ่ในยุคสมัยเดียวกัน ตัวอย่างคือเรื่อง "ราคาแห่งสรวบคอเพชร" ซึ่งขึ้นต้นเรื่องด้วยอารัมภบท ซึ่งมีลักษณะพิเศษตรงที่ไม่ใช่อารัมภบทที่เป็นความพรรณนาดังเรื่องในช่วงก่อน ๆ หากแต่เป็นโคลงสี่สุภาพว่า

เสียงโคกจากแจกแมน

ภรรยา วอนเฮย

ทุกซหนักเบารักษา

เหือดไค

^{๑๐} ทัศน เนตรรังษี, "แม่สาวอ่าง," เสนาศึกษาและแคว้นวิทยาศาสตร์,

๑๐ ตอน ๕ (สิงหาคม ๒๕๖๕), ๑๒๕๓.

^{๑๒} "แม่อนงคิ" // มาลัย รุพินิจ/ "ตายแล้วเกิดใหม่," เฉลิมชาติ,

เล่ม ๑ (สิงหาคม ๒๕๖๒), ๑๒๐.

แมศุขยิ่งศุขา หนักยิ่ง ใจแธ
 น้องทุกขจิตรพลอยไธ พี่เศรา เป็นสอง

* * * * *

"คุณพี่คะ เรื่องเงินนั้นจะว้ายังไงคะ"
 "พี่ไซ น้องรักของพี่ เงินต้นบาทมหาไม่
 งามนักหนา บ่องล่องคิคุฎมีเวลาชั่ว ๒ วันเท่า
 นี้ พี่จะไปหาที่ไหนมาไคทันหนะ"^{๔๑}

จะเห็นไควาเมื่อเริ่มควยโคลงแล้ว ก็ไซเครื่องหมายให้เห็นว่ามีกรแบ่งส่วนตอน
 กัน แล้วจึงต่อกวบบทสนทนา กรณีนี้หากจะมองอีกแง่หนึ่ง ก็อาจกล่าวไควา เรื่องนี้
 เริ่มควบบทสนทนา เพราะส่วนที่เป็นโคลง ไคถูกแยกไควต่างหาก

ค่านำนวนภาษา ไซในเรื่องสั้นระยะนี้ ไคเริ่มมีค่านำนวนภาษาที่ไซในปัจจุบัน
 ไซและเป็นค่านำนวนพุกมากกว่าค่านำนวนเขียน แม้ในส่วนที่มีไคอยู่ในบทสนทนา กล่าวอีก
 นัยหนึ่งคือ การใช้ค่านำนวนภาษาในเรื่องสั้นระยะนี้ ไซตามทีบुकคไลไซอยู่จริง พุกจริง ๆ
 ในชีวิตประจำวัน ดูตัวอย่างจากเรื่อง "วางยาเมีย"

"... ก็ไปที่บ้านหลวงวิฑูย์ก็ไคความจากคนไซอีก
 วั เจาหลอนกับหลวงวิฑูย์นั่งรถไปตูกอากาศเสีย
 แล้ว ก็เลยหมคทา ไมรูจะไปตามทีไหน, ก็เลย
 วิ่งแฉนมานี้"

ซาพเจาออกภูสีกสงสารเขาเป็นกัวลิ่ง แต่เรื่อง
 ญิว ๆ เมีย ๆ จะพุกมากไปก็ไมคี่ ซาพเจาจึงยิด
 ถอยค้ำทีพคไวแล้วเมือกอนเขาจะแตงงานมาพุกอีก
 ครั้งหนึ่ง^{๔๒}

สรรพนามกัน-แก ปัจจุบันก็ยังไซกันอยู่ ฉัน-คุณ ฉัน-เธอ ตลอดจนซา-เอง
 ภู-มิ่ง ก็ยังมีไซ ทั้งในการพุกจากกัน และทั้งในงานเขียน คำว่า "เจ้าหลอน" ในตัว-

^{๔๑} นายซิม, "ราคาแห่งสร้อยคอเพชร," ศรีกรุง, ๑ ตอน ๓ (มีนาคม
 ๒๕๕๖), ๘๕๕.

^{๔๒} ร.อ.ท. พลอย พรปรีชา, "วางยาเมีย," เรื่องเดิม, ๑๓๕๐.

อย่างขางบน เป็นการเรีบกอย่างประชตประชันมากกว่า

แง่สำนวนภาษานี้ แม้จะเริ่มมีสำนวนภาษาอย่างที่ใช้ในปัจจุบันปรากฏอยู่ แต่โดยทั่วไปแล้วก็ยังมีลักษณะการใช้ภาษาที่ไม่กระตัดรัด ซึ่งบางทีอาจถูกจัดว่าเป็น ภาษาเขียนไปเลยก็ได้ ตัวอย่างเช่น

เรื่อง "เกินคาด" เด็กน้อยทำทางล้งเล แล้วตอบว่า "ก็
หนูกของหนูนี้ ท่านจะเก็บไวทำไม คงใส
ไม่ไคหรือก คั้นโหนุเสียคีกา"^{๔๕}

นี่เป็นคำพูดของเด็กอายุ ๗ ขวบ

เรื่อง "บุพทา" "เพื่อกระทำอย่างสุภาพบุรุษ กันจะไม่
เอะอะโหยายชวามานเขาเลย จะโหนแกหึ่ง
สองลงโหนตัวแกเอง กันจะทำอย่างละมอม
เหี้ยวเพื่อน...เอาคุณแมคอยเอาฝ่าเทาตรอง
แล้วไปรุดเปนพยานในความบริสุทธิเทียงธรรม
ของแมควย เจ้าพระคุณ"

.....
"เทานก็สันเรื่องกัน ขอเท็จจริงและความ
ดูลามกกาลี้ อะไรก็จะไคเห็นกันในปีคั้นทะเล "

เป็นค่น

กลวิธีในการแต่ง ในการเสนอเรื่องและคำเนนเรื่อง ของเรื่องสั้นใน
ช่วงนี้ มีลักษณะที่พลิกแพลง ยอกย้อนมากขึ้น ไม่ไคคำเนนเรื่องเรีบบ ๆ จาก
เหตุไปหาผล ดังเรื่องสั้นที่ผ่านมาในระยะก่อน ๆ ระยะนี้มีเรื่องสั้นที่เริ่มเหตุการณ์
ที่ระยะเวลาหนึ่ง แล้วย้อนกลาวไปถึงอดีต แล้วย้อนกลับมาต่อเรื่องตรงที่หึ่งเรื่อง
ไว้ในตอนแรก แล้วจึงคำเนนเรื่องคอปไป ตัวอย่างเช่นเรื่อง "บุญบันคาค" และ
เรื่อง "วางยาเมีย"

ในเรื่อง "วางยาเมีย" เริ่มเรื่องด้วยบทสนทนาของชาย ๒ คน เพื่อนที่มาหา นำเรื่องเดือดร้อนเกี่ยวกับภรรยาตนมาปรึกษา คำสนทนาบุคคลงั่วว่า

"เป็นคุณ คุณก็ต้องเดือด, คุณประพันธ์"

"ยังไม่แน่กั, คุณสนิท, ผมอาจไม่เดือด
ก็ได้"

ต่อจากนั้นเป็นเรื่องราวที่นายประพันธ์เขียนเกี่ยวกับเรื่องราวของสนิท ตั้งแต่เป็นนักเรียนโรงเรียนเดียวกันมา จนสนิทเกิดไปชอบพอรักใคร่หญิงคนหนึ่ง จนได้แต่งงานกัน คำเนนเรื่องมาถึงตอนที่สนิทได้แต่งงานไปแล้ว ๖ เดือน "...จนกระทั่งเย็นวันนั้น...คุณสนิทมาหาเขาที่บ้าน แล้วเอ่ยขอความคังโตมรรทิกไว้ตอนตนแล้ว " แล้วทอด้วยบทสนทนาต่อจากที่คังไว้ในตอนแรก ว่า

สนิท "เต็มที, แถเออ, กันฉิคุสนัดใจ"

เขาพูเจา "เลาเรื่องไหกันฟังบางฉิ อะไร

เอาแคโมโหโหโส "

สนิท "เหลือทนนา ประพันธ์นา โคนแก

เขาบางเออะ"

เรื่องคำเนนไปจนถึงสนิทเลาเรื่องราวที่ผ่านมาในชั่วเวลา ๖ เดือนของการแต่งงานใหม่ประพันธ์ฟัง ประพันธ์เคื่อน แล้วสนิทลากลับไป จากนั้นมา ๑ ปี ทั้งคู่ได้มาพบกันอีก หลังจากที่ประพันธ์นุณอยู่กับกิจการค้าชายที่ต่างจังหวัด สนิทแจ้ววภรรยาตนตายไค ๓ เคื่อนแล้ว

สนิท "กันตั้งใจมาจริงตามแกว่า แคเจาหลอน

ไมตายเพราะมีมือกัน เคราะหัดไแท ๆ แกเออ"

แล้วสนิทก็เลาเรื่องที่ตนพยายามฆาภรรยา จนกระทั่งเชอตายไปเอง ไม่ใช่ด้วยน้ำมือสนิท

ในส่วนที่สนิทบอกให้รู้เสียก่อนว่า พยายามฆ่า แต่ไม่ไคตายเพราะน้ำมือคนนั้น น่าจะเป็นส่วนที่ทำให้ความสนุกของเรื่องลดน้อยลง แต่สำหรับเรื่องนี้ โครงเรื่องและเนื้อหาที่กล่าวถึงวิธีการของสนิท ในการพยายามฆาภรรยา เป็นส่วนที่น่าสนใจ น่าติดตาม จึงช่วยไม่ให้เรื่องจืดชืด หรือคลายความน่าสนใจลง

กลวิธีในส่วนที่เกี่ยวแก่โครงเรื่อง ก็มีกลวิธีในการสร้างข้อสงสัย เล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งจะนำไปสู่ปมของเรื่องในภายหลัง กลวิธีนี้และอาภักภิรียา เล็ก ๆ น้อย ๆ ของตัวละคร เพื่อให้ผู้อ่านนึกเคาเหตุกรรม และเข้าใจเหตุกรรม และสถานการณ์ได้ มีปรากฏให้เห็นได้ชัดในเรื่อง "บุพพา" เมื่อสามีเคาะ ประตูเรียกต้องคอยอยู่เป็นนาน บุพพาจึงมาเปิดประตูให้ และจากนั้นก็มีการอาภากร "ริมฝีปากสิ้นสแดงความกลัวอะไรสักอย่าง" และ "มือของเจ้าหลอนที่กำมือของ เขาไว้นั้นเย็นเฉียบและสิ้นเทาผิปรกคิ" และอาภากร "ชำเลื่องหางตาไปทาง ประตูห้องซึ่งยังเปิดแงมอยู่" เหล่านี้ สร้างความสงสัยให้ผู้อ่านได้ ว่าทำไมบุพพา จึงมีการอาภากรดังนั้น เมื่ออ่านเรื่องต่อไป และพอจะรู้ถึงลักษณะอุปนิสัย และความประพฤติของ เธอแล้ว ก็สามารถเข้าใจและเคาใจได้ว่าที่เธอมีอาการดังกล่าว คงเป็นเพราะ เธอ เพิ่งอยู่กับชูก่อนที่จะมาเปิดประตูบ้านให้สามี

คานลักษณะตัวละคร ในเรื่องสั้นช่วง พ.ศ.๒๕๕๖-๒๕๕๘ นั้น การกำหนด ตัวละคร ไม่ต่างจากการกำหนดตัวละครในเรื่องสั้น ในช่วง พ.ศ.๒๕๓๔-๒๕๕๕ กล่าวคือ เป็นตัวละครที่สมจริง สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ การเสนอตัวละครให้ผู้อ่านใคร่จึก ก็ใช้วิธีการที่คล้ายคลึงกันมาก ส่วนที่มีลักษณะ ต่างกันอยู่ คือการสร้างลักษณะนิสัยให้กับตัวละคร

การสร้างลักษณะอุปนิสัยตัวละครในเรื่องสั้นในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๔-๒๕๕๕ โดยเฉพาะระยะต้น ๆ เป็นการสร้างตัวละครแบบที่เรียกว่า ตัวละครที่ไม่เปลี่ยนแปลง (static character หรือ flat character) ^{๕๖} อันเป็นตัวละคร ชนิดที่ผู้อ่านจะรู้จักได้เพียงบางแง่มุม และมักจะรู้จักเพียงคานเดียว เฉพาะที่

^{๕๖} สุพรรณิ วราทรได้เขียนไว้ในวิทยานิพนธ์หน้า ๒๒ ว่า ตัวละครที่ไม่เปลี่ยนแปลง (static character) หมายถึงตัวละครที่มีลักษณะเฉพาะประจำ ตัว โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย ไม่ว่าสภาพเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมจะเป็นอย่างไร เป็นลักษณะที่จำง่ายและเป็นแบบฉบับ เช่นเป็นคนดีหรือคนเลว เพียงอย่างเดียว ไม่มีลักษณะผสมของตัวละครสองแบบ ตัวละครในลักษณะนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า flat character ซึ่งไม่มีลักษณะของบุคคลที่มีชีวิตจริง ๆ

มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในเรื่องเท่านั้น เป็นการให้ผู้อ่านรู้จักตัวละครอย่างผิวเผิน หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นตัวละครที่ลักษณะอุปนิสัยไม่สมจริงในฐานะที่เป็นมนุษย์ กล่าวคือ ตัวละครประเภทนี้ถ้าเป็นคนดี ก็จะเป็นคนดีชนิดที่ไม่มีข้อเสียเลย หรือตรงข้าม ถ้าเป็นคนชั่วคนเลว ก็จะมีชั่วจะเลวจนหาข้อดีไม่พบ เช่นกัน ตัวละครที่มีลักษณะดังกล่าว เช่น คุณนายทองอยู่ ในเรื่อง "แม่สื่อกระตาด" แม่เสยและนายบวง-โจร ในเรื่อง "ชายสี่ชีวิตให้แกหญิงสาว" นายเท็ง เรื่อง "ตายเพราะความรัก" เป็นต้น

ตัวละครเหล่านี้ผู้อ่านจะรู้จักอย่างผิวเผินเท่านั้น บางครั้งรู้จักในส่วนที่เป็นลักษณะมากกว่าอุปนิสัย ตลอดจนความรู้สึกนึกคิด บางครั้งการสร้างลักษณะอุปนิสัยตัวละคร เป็นไปอย่างผิวเผินมาก จนกระทั่งผู้อ่านไม่เข้าใจว่าเหตุใดตัวละครจึงมีพฤติกรรมอย่างนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น การที่แม่เสยยอมมากับชายที่ตนยังไม่รู้จัก แม้กระทั่งข้อจริงและหลักแหล่งที่อยู่ ผู้อ่านรู้แต่เพียงว่า "หลอนรู้อยู่วนายบวงรักหลอนนี่กระไร หลอนเชื่อแน่ จึงรักน้ำใจนายบวง แลหลอนโดยยอมมากับนายบวงคราวนี้ก็เพราะรักน้ำใจเสนหาของนายบวงเท่านั้น" ทั้ง ๆ ที่แม่เสยก็มีคนรัก และมารดาอยู่ และการที่มารดาแม่เสย "ไต่หิ้งมารดาไม่มีใครปรนนิบัติ, แม่ยากจนขัดสน...ทิ้งนายสาคนทีรักของฉันทัว" ภายหลังเมื่อรู้ว่านายบวงคือโจรที่มีประกาศจับ ก็ร้องไห้เสียใจ และขอให้พาทนไปส่งบ้าน ดังนี้ เป็นต้น

ส่วนการสร้างลักษณะอุปนิสัยตัวละครในเรื่องสั้น ระยะเวลาของช่วงปี พ.ศ. ๒๔๓๔-๒๔๔๕ และระยะต่อมาคือระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๖-๒๔๕๕ ซึ่งเป็นระยะคาบเกี่ยวกันอยู่ ส่วนใหญ่จะสร้างลักษณะนิสัยที่ออกมาในแบบที่เรียกว่าตัวละครที่มีการเปลี่ยนแปลง (changing character หรือ round character)^{๔๗}

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน สุพรรณิ วราทรอธิบายถึงตัวละครที่มีการเปลี่ยนแปลง (changing character) ว่าหมายถึงตัวละครที่เปลี่ยนแปลงอุปนิสัยและพฤติกรรมไปตามเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม อันมีผลต่อความรู้สึกของตัวละคร โดยผู้อ่านจะทราบได้จาก การพรรณนาในเรื่อง ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้จึงทำให้ตัวละครชนิดนี้มีลักษณะคล้ายบุคคลที่มีชีวิตจริงมากกว่าตัวละครประเภทแรก (หมายถึงตัวละครที่ไม่เปลี่ยนแปลง) จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า round character

ผู้อ่านใครรู้จักตัวละครอย่างลึกซึ้งขึ้น ถึงแม้ว่าบางทีจะไม่รู้ถึงภูมิหลังของตัวละคร แต่ก็อาจรู้ความรู้สึกนึกคิด จนสามารถเข้าใจพฤติกรรมของตัวละครได้ว่า เหตุใดจึงทำอย่างนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น นายจุนในเรื่อง "ทำตามฝัน" ผู้อ่านรู้จักนายจุน ทั้งจากคำพรรณนาของผู้แต่ง ทั้งจากคำพูดและพฤติกรรมของนายจุนเองว่า เป็นคนเชื่อความฝันนัก นายจุนรักใคร่แม่หวง แต่ก็ยังลังเลที่จะตกลงแต่งงานกับแม่หวง ผู้แต่งได้ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด ความคิดขัดแย้งในตัวเอง คิดไม่ตก คิดกลับไปกลับมา ที่ลังเลเพราะตนมีลักษณะนิสัยอ่อน ไม่กล้าตัดสินใจอะไรด้วยตนเอง ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเพราะเกิดไปฝันเชื่อว่า ถ้าแต่งงานแล้วจะได้ลูก ๒ หัวและจะเสียเงิน ๑๘ กษาปณ์ จากคำพรรณนาของผู้แต่ง และจากความรู้สึกนึกคิดของนายจุนที่แสดงออกต่อ ๆ มา ทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้อีกว่า นายจุนกลัวที่จะเสียเงิน ๑๘ กษาปณ์ มากกว่าที่กลัวว่าจะมีลูก ๒ หัว ความข้อนี้ก็ทำให้ผู้อ่านเข้าใจถึงการตัดสินใจแต่งงานกับแม่หวงในที่สุด แม่หวงได้แก่การลังเลใจของนายจุนด้วยความฝันบ้าง เมื่อนายจุนเอาฝันของตนกับของหวงมาถ่วงน้ำหนักเปรียบเทียบกันแล้ว เห็นว่าหวงจะได้สมบัติมากกว่าที่ตนจะต้องเสียไปตามฝัน จึงได้ตกลงแต่งงานด้วยในที่สุด

ตัวละครอื่น ๆ ที่จัดว่าเป็นตัวละครเด่น ๆ หรือตัวละครสำคัญ ๆ ในเรื่อง จะมีลักษณะเป็นตัวละครที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นส่วนมาก คุณย่าเพ็ง (เรื่องคุณย่าเพ็ง) มีภูมิหลังเป็นคนบ้านนอก ไม่ค่อยมีความรู้เรื่องการทำมาหากิน สามีเพ็งตาย หมออุย-แมจวน-แมจวด (เรื่องเกิดทันคู่สร้าง) ทั้งสามคน มีลักษณะเป็นบุคคลธรรมดา ที่มีลักษณะนิสัยอันจะจัดว่าเป็นคนดี ก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นคนเลวก็ไม่ถูกต่องนัก แม่พิลาศ ภรรยานายสนธิ (เรื่องวางยาเมีย) มีลักษณะนิสัยที่อาจเรียกว่าไม่ใช่ผู้หญิงที่ดี แต่ก็ไม่ใช่คนเลวเช่นกัน ถ้านายสนธิเป็นชายที่ชอบการสมาคม เทียวเตรอย่างเดียวกับภรรยา ก็อาจจะเห็นว่าภรรยาดี และเก่ง และคงจะไม่มีความรู้ดีกว่าตนเจ้า-หลอนไม่ไหว ก็เป็นได้

ด้านวิธีการเสนอตัวละครในเรื่องสั้นช่วงนี้ มีวิธีการดังนี้

๑. เสนอโดยที่ผู้แต่งพรรณนามอกเล่าโดยตรง ทั้งในคำนำรูปร่างหน้าตา ลักษณะนิสัยใจคอ ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนฐานะ อาชีพ วิทยุวิชา และสิ่งอื่น ๆ ที่จะประกอบกันขึ้นมาเป็นบุคคลหนึ่ง ๆ ให้อ่านใคร่จุกจิกตัวละครตัวนั้น ๆ จุกจุกคลจจริง ๆ ตัวอย่างวิธีการเสนอตัวละครในลักษณะนี้ เช่น

"วางยาเมีย" คุณสนิทเป็นคนสวย, ผิวขาว, ใบหน้ารูปไข่ และเคยเป็นที่ต้องใจของผู้หญิงมาแล้วไม่น้อยกว่า ๔-๕ คน (หน้า ๑๗๘๖)

"เกินคาด" , เคาหน้าแมจะงาม นายวุฒิก็บังสังเกตเห็น ว่าควงหน้านั้นซัดสลด ในแววตามีความทุกข์ เจืออยู่ควย ตาคำของหลอนคำสนิทและคม กวาวตาสตรีทั้งหลายที่เคยเห็น รมีผีปากบาง จิมลิ้ม... (หน้า ๒๐๐๔)

"ทำตามฝัน" ... บุตรที่มีควงกันกับนายจนคนเดียว เป็น เด็กหนุ่มที่จะวาโงกก็ไม่เชิง จะวานฉลาดก็ไม่ เชิง แต่เป็นคนมีความคิดอย่างบิดามารดา อยู่ในศีศะมาก เรื่องทำนายฝันเป็นอันรับ มรรฎกไว้เต็มตำรา... (หน้า ๑๑๔-๕)

๒. วิธีที่เสนอลักษณะอุปนิสัย โดยที่ตัวละครตัวอื่นในเรื่อง กล่าวถึงพรรณนา
ถึง เช่น

...นอกจากนี้ แม่พิลาศยังมีคุณสมบัติสมที่จะ เบนแม่เรือนที่ดี เป็นสตรีที่ทันสมัย และเป็น อะไรที่ใคร ๆ หวังกันต้องการอีกด้วย ชัยรต ยบุตร เก่ง, กุลฟเก่ง, เทนร่าเก่ง, เต็นนิส เก่ง, ชีมาเก่ง, และในที่สุดแต่งตัวทันสมัยก็ เก่ง... ("วางยาเมีย" หน้า ๑๗๘๗-๘)

๓. วิธีที่ใช้พฤติกรรม ความรู้สึกนึกคิด เป็นสิ่งแสดงลักษณะนิสัยตัวละคร
วิธีนี้มีชามาก ในเรื่องสั้นช่วงนี้ ตัวอย่างเช่น "บุพผา" ผู้อ่านรู้ว่าเธอเป็นหญิงเจ้าชู้ มารยา ไม่ซื่อสัตย์ต่อสามี จากพฤติกรรมที่เธอคบชู้ และจากคำพูดของมารดาของเธอเอง

เรื่อง "แวนตา" ผู้อ่านรู้ลักษณะอุปนิสัยของคู่สาวจากการออกเที่ยวเตร่ คุยหนังดูละครจนคึกจนคั่น และเมื่อกลับมาบ้าน ก็ไม่เคยคิดถึงว่าคนรับใช้จะหลับจะนอน

ให้ยกเครื่องดนตรีมาเล่นต่อ

เรื่อง "คุณย่าเพ็ง" การที่คุณย่าเพ็งเจ๊วไปเที่ยวมาบ้านหมอสุขทุกวัน โดยไม่เลือกเวลา เห็นใครว่าเป็นคนใจร้อน เมื่อเกิดของใจวิตกกังวลก็ต้องแค้นความซ่องโจรที่ทันใจ และยังแสดงให้เห็นอีกอย่างว่า ความวิตกกังวลต่าง ๆ นานานั้นเกิดเพราะความไม่รู้ไม่เข้าใจเรื่องการชื้อการขายทองของคุณย่าเพ็งเอง ส่วนพอหมอสุข อ่านเห็นใครว่าเป็นคนใจดี ไม่ชอบทำอะไรที่จะทำร้ายจิตใจผู้อื่น เช่นเมื่อคุณย่าเพ็งร้องไห้ฟูมฟายถึงสามที่ลวงลับไป พอหมอสุขก็นำมาให้กลางหน้า แต่คุณย่าเพ็งไม่เข้าใจ บอกว่ากลางหน้ามาแล้วแต่ตอนเช้า พอหมอสุขก็มีใครทำอะไร เลื่อนชั้นน้ำเก็บแอมเสีย ไม่จำเป็นต้องบอกว่าทำไมถึงใครเอามาให้กลางหน้า หากพูดต่อความยาวออกไป คงเกรงว่าคุณย่าเพ็งจะเกอที่ไม่เข้าใจการกระทำของพอหมอสุข

แม่จวดใน "เกิดทันคู่สร้าง" แสดงลักษณะนิสัยใจคอโดยการที่มีความคิดในแง่ต่าง ๆ เกี่ยวกับมารดา และพฤติกรรมที่ละทิ้งมารดาไปอยู่บ้านหมอสุขง่าย ๆ ด้วยเห็นว่าสุขสบายกว่าโดยไม่คิดถึงมารดา และไม่คิดว่ามารดาจะหวังที่จู้ ๆ ก็หายตัวไปเฉย ๆ

หมื่นหาญ ตัวลุงใน "ขอแม่-มหาประหลาด" เป็นคนปากร้ายใจดี ดูได้จากพฤติกรรมและคำพูดที่แสดงต่อหลานชายผู้บากหน้ามาขอพึ่ง

๔. การเสนอลักษณะอุปนิสัยตัวละครโดยกิริยา และคำพูดของตัวละคร

เอง จากกิริยามารยาท ตลอดจนสำนวนภาษาที่ใช้ บ่งลักษณะของตัวละครได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ แม่คราม ภรรยาสมุห์ชวานในเรื่อง "พอหมอต้ม" กิริยาที่ทำอะไรปึงปึงโครมคราม ถ้อยคำพูดจาที่ไม่สุภาพสื่อถึงลักษณะและอุปนิสัยของแม่ครามทั้งสิ้น ดังตัวอย่าง

"โกไม่ต่องมาพูดเป็นหมอฟาม กังคั้นปานนี้มันมีแคคสิระ
หุ - - ไอ่ฝาน มูเหม - - ตะโกนเล็กก็้ออกลอย ๆ เฉย
ไม่ปลาดสะธุษาไคยีนกลับหลบหมวกลงมาเสี่ยอีก กูตัวชู้จะ
จำหนาโคตงาไลทันลต ชูคองจับโกไคยเสียนานแล้วไคยินตะ
เอินสนนมันดินลฤกษ์จ้อแจ ชูวิ่งตามหลกมหลกถูๆ เป็อนชูนทัง
ตัว ยังมีหน้าหัวลอ หัวลอแล้วยังสะกิดให้อืนงูมันหันมาหัวลอ
เยาะซาอีกคน กูเจ็บใจนิกูยังงิฏอนเฉยไหลดเจกมันพิบ
ตายโหงตายหาเสี่ยลูแล้วลูลตไป..."^{๔๔}

^{๔๔} แปลง ดิษยบุตร, "พอหมอต้ม," เรื่องเดิม, ๑๒๕๔.

หรือคุณย่าเพิ่งซึ่งไม่รู้ว่าจะใช้คำพูดอย่างไรกับพ่อบุญคุณก็ เคี้ยวแทนตัวว่ากิน เคี้ยวว่า กระแอม ลงท้ายคำว่า พะบาง ยะบาง ซอรับบาง คาบาง กาบาง

บางครั้งผู้แต่งก็ใช้วิธีเสนอลักษณะนิสัยตัวละครปน ๆ กันไปทุกวิธี อย่างแมคราม ผู้อ่านใครรู้จักแมคราม ทั้งจากการพรรณนาโดยผู้แต่งโดยตรง ทั้งจากการพูดถึงโดยตัวละครตัวอื่น (โคแก่สามีและเพื่อนของสามี) ทั้งจากคำพูดสำนวนภาษาของตัวแมครามเอง และ ทั้งจากพฤติกรรมที่แกแสดงออก การเสนอตัวละคร ส่วนใหญ่มักเสนอโดยใช้หลาย ๆ วิธีปน ๆ กันไปเช่นนี้

กล่าวโดยสรุปในบทนี้จะเห็นได้ว่าเมื่อวารสารในเมืองไทยได้มีการตีพิมพ์ออกจำหน่ายขยายตัวกว้างขวางขึ้น เรื่องสั้นก็ขยายตัวตามไปด้วยเพราะมีโอกาสที่จะลงพิมพ์มากขึ้น ทั้งเป็นที่นิยมอ่านแพร่หลาย ดังที่กล่าวไว้ในข้อ ๔.๑ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เรื่องสั้นในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๓๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๕ นี้ มีลักษณะที่คลี่คลายออกไปจากนิทาน และงานเขียนที่เป็นต้นเค้าของเรื่องสั้น ทั้งในด้านแก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร ตลอดจนรูปแบบและกลวิธีในการแต่ง แก่นเรื่องและโครงเรื่องนั้นกล่าวโดยส่วนรวม จะเป็นแก่นเรื่องและโครงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรัก คู่ครอง เกี่ยวกับค อบครัวและชีวิต เฉพาะในระยะเวลาช่วงปี พ.ศ. ๒๔๕๖-๒๔๕๘ มีแก่นเรื่องที่มุ่งสะท้อนสังคม และที่แสดงความรู้สึกขัดแย้งในตัวเองของตัวละครด้วย ส่วนรูปแบบและกลวิธีในการแต่ง ในระยะแรกของช่วงนี้คือระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๔๕๕ ปรากฏออกมาในลักษณะที่สนใจให้รู้ว่าเป็นเรื่องเล่า ด้วยการอารัมภบทตอนต้นเรื่องและสรุปตอนจบเรื่อง แต่ในระยะหลังของช่วงนี้ คือระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๕๖-๒๔๕๘ ส่วนใหญ่ไม่มีอารัมภบทตอนเปิดเรื่อง จะเริ่มด้วยตัวเรื่องที่เคี้ยว การดำเนินเรื่องมีลักษณะที่พลิกแพลงยกยอมากขึ้น ด้านตัวละครในเรื่องสั้นช่วงนี้ทั้งสองระยะ มีการกำหนดตัวละครที่สมจริง แต่การสร้างลักษณะอุปนิสัยตัวละครในระยะแรก ส่วนใหญ่จะเป็นตัวละครประเภทที่เรียกว่าตัวละครที่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ระยะหลังเป็นตัวละครที่มีการเปลี่ยนแปลง ในด้านบรรยากาศนั้น เรื่องสั้นในช่วงนี้ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกใกล้ชิดเหตุการณ์มากขึ้น เข้าถึงอารมณ์ของตัวละครมากขึ้น นอกจากนี้ ในช่วงนี้ใคร่เริ่มมีการสอดแทรกนำเสียงของผู้แต่งลงในเรื่องด้วย เช่นนำเสียงเสียดสี ประชดประชน ซึ่งนับเป็นสิ่งใหม่ที่น่าสนใจมากในเรื่องสั้นช่วงนี้